
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIVEN AV

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång kr. 7: 50

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:—

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1918 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande av ett alltför strängt anlitage av den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmälningar* och granskningar av nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, huvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle även norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Tidskriftens i år tjugoåriga verksamhet avger för övrigt det bästa vitsordet om dess arbetssätt och hållning.

Prenumerationspriset, som allt ifrån början, med tre häften om året, oförändradt hållits vid 6 kr. pr år, trots häftenas ökning till fem och tryckningskostnadernas betydande stegring sedan 1897, måste nu vidkännas någon ökning. Den under senaste år våldsamma höjningen av såväl nämnda kostnader som papperspriset nödgår oss att från och med år 1918 sätta prenumerationspriset till kr. 7:50 pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 65 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1917.

P. Fahlbäck.

Ett försummat tillfälle.

Ett ord för dagen tillika en folkpsykologisk studie.

Av

Professor Pontus Fahlbeck.

Sveriges regering mottog kort efter revolutionens utbrott i Finland dess lagliga styrelses begäran om hjälp att trygga den nyvunna självständigheten samt skydda medborgarnas liv och egendom emot ett tygellöst skräckvälde. Tre gånger framställdes en sådan begäran och för varje gång avslogs den med allt större eftertryck. Man frågar sig ovillkorligen: huru var sådant möjligt? Skäl förebuors naturligtvis — såsom att dylik hjälp kunde bringa Sveriges neutralitet i fara och draga oss in i kriget, att man icke borde taga parti i de finska klass-striderna, senare också att ett sådant steg skulle ha ställt oss sida om sida med Tyskland o. s. v. Men huru kunde dessa klena skäl av regeringen förebäras och av riksdagen och en stor del av pressen tagas för godt? Det är frågor, som kräva ett svar och en förklaring, icke endast från finsk sida utan lika mycket från svensk. Ty det avslaget är ej lätt att fatta, jag vill ej säga för mången svensk utan, vad led-sammare är, för de flesta främmande, både utanför och inom Norden. Man må blott erinra sig ställningen, sådan den var vid den tiden, för att inse detta.

Allt ifrån krigets början hade det funnits några ibland oss, som yrkat på Sveriges deltagande däri. Och syftet därvid var städse att hjälpa Finland att avskudda det ryska oket och på så sätt även befria Sverige från det hot, som Ryssland länge utgjort och som, ifall det segrande ginge ur striden, skulle med för-

färande styrka hänga över oss. Så riktig denna tankegång i och för sig var, så utgjorde den dock icke tillräcklig grund för att störta sig in uti den vidt utseende striden. Utom andra skäl häremot gällde i krigets början, att vi icke på långt när voro tillräckligt rustade därför. Senare förbättrades vår krigsberedskap så, att Sverige år 1916 säkerligen var bättre rustat än det någonsin varit. Men nu hade, under det kriget drog ut på längden och man icke såg ett slut därpå, kommit till, att livsmedlen började tryta. Härmed var Sveriges deltagande i kriget på den sida, som var den enda rimliga, omöjliggjort, även om det hade så velat. Vi hade av England blockerats till döds. Det är därför ett oberrättigt tal, man fått höra, att högerpartiet i landet bär svår skuld, därför att det, när det var vid styret, ej förde oss ut i kriget. Det är att förblanda situationen i år och Finlands läge med ställningen tidigare och världskriget. Ingen bör av nysannämnda skäl förebrå högern, att den strängt fasthållit vid neutraliteten under världskriget. Annat hade varit ren dårskap. En helt annan sak var dess och hela landets hållning till Finlands begäran om hjälp i febr. i år.

Ryssland låg nu slaget till marken, hade måst ge ifrån sig allt, vad det under senaste två hundra år erövrat, och genom freden i Brest bekräftat detta. Det hade trädt ut ur världskriget och erkänt Finlands frihet och oberoende. Finland hade vidare genom sina lagliga myndigheter proklamerat sin självständighet och fått densamma erkänd utav, bland andra stater, även Sverige. Då inträffade d. 28 jan. den röda revolutionen, varigenom de finska socialisterna, med hjälp visserligen av ryska likasinnade, fördrevo senaten och landtdagen samt började en terroristisk förföljelse mot alla, som ej tillhörde samma band. Under förebärande, att en socialistisk statsordning skulle införas, etablerades ett skräckvälde, där flockar av våldsmän efter eget behag begingomord och rov mot alla, som syntes misshagliga, eller av vilka byte var att vänta.

Sådan var ställningen, då Finlands lagliga regering kom till Sverige med bön om hjälp, först avseende vapen, sedan även militär intervention. Denna ställning hade två sidor, en inre och en yttre, vilka båda borde ha manat till ett raskt ingripande från

svensk sida. Inåt betecknade den ett tillstånd av laglöshet och våld, inför vilket varje kulturfolks och varje myndighets uppgift bör vara given. Liksom den enskilde brottslingen, var helst han beger sig, möter lagens arm från land till land, så böra även folkrörelser, som manifesteras sig uti enskilda brott och allmän anarki, på samma sätt bemötas. Mord är mord och stöld är stöld, även om de skyla sig under namn av klasskamp och social revolution. Att hjälpa till att dämpa sådan, när framställning därom göres av den det lagligen tillhör, är granneplikt, när det utan stor våda för egen säkerhet kan ske.

Att åter ingen sådan risk förelåg, vad beträffar vårt förhållande till andra makter, därför borgade ställningens yttersida. Ryssland hade gått ut ur kriget, och Finland var av det erkänt som oberoende stat. En hjälp åt det senare kunde därför icke föra till konflikt med det förra — för övrigt, en sak, som ej behövde tagas särdeles allvarligt. Och från intet annat håll var någon invändning däremot att befara. Tvärtom väntade man uppenbarligen på ententehåll, att Sverige skulle ingripa, om ej för annat så för att förekomma Tyskland. Detta åter drog sig i det längsta härför, emedan man där menade, att Sverige var närmast till att bringa Finland den hjälp det behövde. Om någonsin en situation kallat ett folk till ett behjärtat och för dess framtid betydelsefullt steg, så var det i detta fall. Allt låg till rätta härför. Men ändock togs det steget icke. Senare, när det gällde att försvara denna försummelse, för att ej använda ett starkare ord, så urskuldade man sig med, att Finland tidigare hade vänt sig till Tyskland med bön om hjälp än till Sverige eller åtminstone samtidigt. Intetdera är sant. Från Finland hade visserligen enskilde behjärtade män begivit sig till Tyskland långt förut. Men det gällde en helt annan sak, landets frigörelse från Ryssland, vilken endast kunde förväntas av Tysklands seger. Försvaren av vår regerings politik begå samma fel som kritikern av högerpartiet, såsom nyss påpekats. De förblanda Finlands strävan till självständighet, vilken levde och verkade allt ifrån krigets början och helt och hållet berodde av dess förlopp, med begäran om hjälp mot den röda revolutionen. Den begäran ställdes först till Sverige, och blott när i Stockholm sades nej, vände

man sig till Berlin även i denna sak. Att det ena och det andra låg i tiden nära, bör ej förvåna, då telegraf står till buds.

Slutligen hade ett raskt och kraftfullt ingripande från svensk sida även militärt sett varit utan risk, ja sannolikt förlupit utan blodsutgjutelse alls. Allt talar nämligen för, att om Sverige genast lovat sända Finlands regering nödig militär hjälp, så hade revolutionen aldrig tagit fart. Visserligen hade härtill icke förslagit en obetydlig truppstyrka — oaktat man sett, vilken respekt det svenska namnet ägde, när det bars upp med eftertryck och oförskräckthet. Men just för att förekomma blodsutgjutelse hade en större styrka bort omedelbart mobiliseras och översändas. Då hade revolutionen sannolikt kommit av sig redan i begynnelsen och många dyrbara både svenska och finska liv sparats och framför allt. Finland sluppit att uppleva sådana orgier av grymhet och förvildning, som nu gått över det, samt sist och slutligen Sverige främjat sin egen ställning, i det att det hjälpt Finland.

Ty till de nämnda, från ögonblickets behov och ställning hämtade, skälen för en aktiv svensk politik i detta fall komma andra avseende framtiden.

Sverige behöver för sin trygghet Åland med dess befästningar. Den svenska industrien har ock länge hoppats på en utvidgad marknad i Finland och Ryssland. Man har drömt om Sverige som mellanhand mellan ost- och västeuropa med därav följande ekonomisk utveckling. Till Sverige ha slutligen tankarne gått, när det var tal om samling i Norden. Särskilt väckte Finlands frigörelse förhoppningar om Östersjöländernas närmande till det övriga Norden med Sverige som främste man och för- eningslänk därvid. Allt detta hade fallit oss till som en mogen frukt, om det svenska folket förstått sin kallelse i detta historiska ögonblick. Och icke blott det utan helt visst aktning och sympati rundt om i hela världen.

Huru kunde Sveriges folk, både höger och vänster, försitta detta tillfälle? Att vänstern och de socialistiska arbetarna av sina förvånda sympatier och abstrakta teorier kunde förledas därtill, kan man lättare förstå. Men att även högern och dess ledare tvekade. Det är det gåtfulla. Man fruktade för landstingsvalens utfall, sades det, och man visste, att bönderna icke skulle gå med

om militär aktion. Detta må vara sant, men fritager icke högerens ledare från ansvaret och skulden. Även med fara att övergivas av sina partier, måste ledarna visa vägen, när den ligger så klar som i detta fall. Men huru förklara, att de svenska bönderna och överhuvud det svenska folket undandrogo sig att hjälpa den, som dock nämndes vår vän och broder, och om vars samhörighet i tal och skrift erinrades under hänvisning till en sexhundraårig gemensam historia? — och att de kunde blunda för de egna fördelar, en sådan hjälp måste bringa? Utlänningar, särskilt från de frändefolk, med vilka Sverige under gångna tider haft beröring, ha uttryckt sin stora förvåning häröver. De ha alljämt kvar föreställningen om svenskarne som ett storslaget och krigiskt folk. Vår historia från de tider, som människorna bevara i minne, vittnar otvetydigt härom. Man frågar undrande: ha svenskarne vansläktats och blivit ett annat folk än deras förfäder voro?

Ja, visserligen kan en främling så fråga, inför vad som nu händt. Men härtill måste genast svaras, att om fysisk degeneration kan icke vara tal. Svenskarna äro nog lika kraftfulla och lika tappra som förr — om de väl stå i striden. De bragder, som våra unga frivilliga i Finland utfört, äro bevis nog härför. Och jag är förvissad om, att samma mod och samma kraft skulle Sveriges hela befolkning, även de vänstermän, som nu skryta med sin antimilitarism, visa, om det verkligen gällde. Det är varken fysisk kraft eller mod som fattas. Det var viljan allenast, som svek. Det felas vilja att gripa sig an en sådan sak som militär aktion, när man icke är tvungen därtill. Detta var den verkliga orsaken till obenägenheten att bringa Finland hjälp. Den oviljan kan man till nöd förstå hos våra socialister, som betrakta det finska upproret, så orimligt det än är, såsom ett försök att förverkliga deras utopier. Men huru förklara den hos de svenska bönderna och andra, som ha den naturliga känslan för ordning och rätt oförstörd, och som borde kunna bedöma de ödesdigra framtida följderna av Sveriges passivitet inför det forna broderfolkets kamp för självbestånd och rätt? Den förklaringen får man ej av stämningar och intressen för dagen. Den får sökas djupare än så. Ty den ligger uti det svenska folkets psyke, så-

Engelbrekt och Sturarne liksom ännu under Gustaf Wasa mot Kristian tyrann voro dock framför allt böndernas krig, då de av egen drift och med liv och lust buro vapen och stredo för frihet och oberoende. Härunder stegrades denna känsla till sist så, att Dalabönderna och även andra icke mer ville tåla ett fast regemente, utan det behöydes Gustav Wasas kraft och auktoritet för att hålla nämnda känsla inom de gränser, som ett starkt statsväsen utstakade.

Sedan den tiden har tillfälle ej givits för detta lynnedrag att yttra sig annat än som opposition mot andra samhällsklasser och mot kronans krav på skatter och uppoffringar, sist beträffande grundskatter och indelningsverk samt allmän värnplikt. Som ett uttryck för denna känsla kan även betraktas det ofta under debatterna om värnplikten och krigsväsendets ordnande hörda ordet: »Vi behöva ej stora anstalter, ty gäller det, så gå vi man ur huse». Det ordet kom helt visst ur hjärtats djup och med full avsikt att infria det. Ty det har sin rot uti den sedan århundraden nedärvda oviljan mot förtryck och främmande våld. Tyvärr förslår denna ovilja ej längre för att föra ett lyckosamt krig. Men på sin tid har den räddat Sverige från såväl feodalism som nationalitetens förlust. Och därför må vi hedra den som en av de stora krafter, som givit det svenska folket dess ärorika historia. Tider kunna stunda, när den åter behöves och då säkert vaknar upp. Men tills vidare är dess rol utspelt och därmed ock den kamplust, som följde med den, och som gjorde svenskarne till krigare.

Den andra makt, som varit i stånd att elda svenskarne till krigiska värv, har i alla tider varit en kraftfull ledning. Sveriges historia är dess konungars, har Geijer träffande sagt. Och intet bestyrker den satsen mera än svenskarnas förhållande till kriget. Under ledning av våra stora konungar ha de kämpat som lejon och visat alla drag av ett äkta krigarfolk. Men dessa drag försvunno som de kommit, när kronan bars av mindre betydande eller rent av svaga män. Då upplöstes den fasta sammanhållningen, som behövs för krigiska värv, och inre tvedräkt och partistrider kommo i dess ställe. Det svenska folket behöver en kraftig styrande hand. Då kan det uträtta stora ting. När den handen saknas, blir allt smått och olustigt. Av de motsatta sty-

relseformer, som enligt träffande tysk statsrättslig terminologi nämnas: »genossenschaftlich» och »herrschaftlich», passar blott den sista för svenskarne. Det är en av nutidens många falska generalisationer att prisa demokratien som den för alla folk passande statsformen. Folkens lynnesarter äro olika, och därefter bör även statsskicket avpassas, för att de skola uppnå högsta arbetsduglighet och största lycka. För svenskarna med deras tröga sinnelag och osjälvständiga tänkande passar bäst en styrelse med en kraftfull konung i spetsen. Under en riksdagsstyrelse, såsom vi under frihetstiden haft och åter hålla på att få, kunna väl enskilda duktiga män inom näringar och vetenskaper utträtta betydande ting, men ingen nationel kraftyttring av större omfattning är då möjlig. Sinnena äro därtill alltför motstridiga och nationalkänslan för svag. Då kan ej heller den samling komma till stånd, som ett krigiskt företag fordrar, huru ringa det än må vara. I vår tid, då minnena av storhetstiden totalt förbleknat, har därför själva viljan till en nationell kraftansträngning av detta slag slocknat.

Detta är den djupare förklaringen till, att det svenska folkets massa och särskilt dess bönder ej ville lyssna till vare sig hjärtats bud att hjälpa det i nöd stadda Finland eller förståndets maning att tänka på egen framtid. Men det är icke den enda förklaringen. Hos de socialistiskt anstuckna arbetarna — det yngsta ståndet — och även hos andra, ha tankeriktningar och stämningar i senare tid kommit till, vilka i sin mån bidro till det nej på den finska regeringens begäran om hjälp, som Herr Edén med sådan tillförsikt uttalade.

Under inflytande av Karl Marx' idéer har det svenska folkets känsla för lag och lagstadgad ordning i vida kretsar fördunklats och med det förmågan att skilja mellan rätt och orätt. Även detta sammanhänger med svenskarnas osjälvständighet i tänkande liksom i nationell handling. De behöva även i sina meningar ledning för att trivas; eller i alla händelser de låta sig gärna av andra härutinnan ledas. Man tycker detta svär emot det ofta hörda talet om svenskarnas upplysning och höga bildningsgrad. Men det är ett falskt tal. Svenskarna äro ett upplyst folk endast i den meningen, att de kunna läsa och inhämta varjehanda kun-

skaper och även med intresse och lust mottaga sådana. Men de äro icke upplysta i den högre mening, att de äga omdömesförmåga. Svenskarna äro intellektuellt godtrogna. De sakna kritisk blick och äro för den skull omdömeslösa i allt, som icke rör tekniska eller alldagliga ting. Det är denna brist på kritiskt omdöme och självständigt tänkande, som gör, att de även intellektuellt behöva ledning och tanklöst överlämna sig åt en sådan, när den pockande bjudes.

Och ledning av detta slag har icke saknats. Den kom först med den religiösa väckelsen i midten av förra århundradet. Läseri och frikyrklighet togo då hand om meniga folket och blevo dess andliga ledare, tills godtemplarism och sedan socialism kommo och övertogo ledarskapet. Under dessa utifrån komna idéers bann står nu massans förstånd bundet som i katolicismens dagar under kyrkan. Och den, som utövar bannet är den radikala pressen, vars makt över sinnena är icke mindre än prästernas i fordom tid.

Karl Marx' inflytande på de svenska arbetarnas tänkande och jämväl på vissa andra kretsars har varit oerhört stort och ödeläggande. De ha — väl icke genom hans teoretiska spekulationer över produktionsprocessen, som de ej förstått, men genom hans praktiska postulat om klasskamp och klassväsendets avskaffande — förvandlats till revolutionära anarkister. Visserligen medgiva ej alla socialister ens för sig själva, att de äro sådana. Men det är åter endast ett självbedrägeri. De läror de omfatta föra med obönhörlig konsekvens därhän, de må sedan förhålla sig i sitt medvetna tänkande till katastrofteorien huru som helst. Den som i likhet med Marx icke förstår klassväsendets betydelse för kulturarbetet utan betraktar detta och med det den olika egendomsfördelning, som måste till viss grad åtfölja detsamma, såsom orätt och en verkan allenast av godtycklig lag, han måste i det nuvarande samhället se blott orättvisa och förtryck. Och när härtill sälla sig de mänskliga svagheter, avunden mot andra, som synas ha det bättre, och begäret att få komma i dessas ställe, så är steget från teoretisk socialism till praktisk anarkism ett tuppfjät blott, i synnerhet för ungdomen, som ingen erfarenhet äger om de mångfaldiga rötter, den nuvarande rätts- och

egendomsordningen har i kulturmänniskans djupaste behov och känslor.

Under denna revolutionsstämning, förstärkt av antireligiösa från Darwinism och materialism stammande idéer, försvinner respekten för laglig ordning och förmågan att skilja på rätt och orätt. Lögn och trolöshet, stöld och mord — allt sådant, som det naturliga samvetet utan all positiv lag dömer som synd och brott — betraktas ej så, när de ske i revolutionens namn. Och så kan det hända som nu i vårt land, att de finska rödgardisterna, i sin framfärd begående de avskyvärdaste brott, av Sveriges ungsocialister hyllas som hjältar, medan varje åtgärd från vår sida att slå dem ned och hjälpa den lagliga ordningens män av både gammal- och ungsocialister stämplas som orätt och missgärning eller, som det hetat, brott mot neutraliteten.

Så förvänd denna uppfattning är, så har den dock i förevarande fall fått ett visst stöd från ett håll rakt motsatt de socialistiska revolutionsmännens, nämligen från målsmännen för en kristen och humanitär syn på alla samhällsföreteelser. Detta är också ett drag hos våra dagars svenska folk, som icke får förbises, när man söker förklaringen till de stämningar, som lågo bakom obenägenheten att med vapenmakt hjälpa Finlands regering och lagtrogna folk mot upprorsmännen. Så underligt detta kan synas, så har det dock sin förklaring och sitt stöd uti stora humanitära synpunkter, blott allt för ensidigt fattade.

Ett av de största framsteg i moraliskt avseende, som mänskligheten gjort, innefattas otvivelaktigt uti det stegrade människovärdet. Respekten för människan som person har sedan medeltiden vuxit alldeles ofantligt. Lagar och seder äro under senaste tre till fyra hundra år därav i hög grad omvandlade. Visserligen finnas områden, där hänsynen till den enskilde personen alltjämt får vika inför staten och det allmänna såsom just beträffande kriget. Men eljest, huru ha ej på så godt som alla områden denna stegrade värdesättning av människan givit sig till känna? Och som alltid, när en stor rörelse går fram, förekomma fall av överdrift. Vi kunna iakttaga sådana inom familjelivet beträffande uppfostran och äktenskapets stadga; inom samhälle och stat uti den obegränsade yttrandefriheten och den lika rösträtten samt

särskilt uti uppfattningen och behandlingen av brott och brottslingar. Ingenting är mera upplysande härutinnan än de teorier, som sett dagen angående brottsligheten och statens förhållande därtill. När brottsligheten icke betraktas rent av som en sjukdomsytring, så uppfattas den som en följd av dåliga samfundsförhållanden. Och om man också fördömer brottet, så dömer man så mildt som möjligt om brottslingen, och behandlar honom, som vore han mera värd än den oförvitlige mannen. Man vill icke se honom med den kränkta rättens ögon utan blott med den förlåtande kärlekens. Inför denna uppfattning av brott och brottslighet för vilken stöd jämväl sökes uti vissa Kristi ord, te sig händelser som den finska revolutionen mera som beklagliga förvillelser än som brott, vilka böra efter förtjänst straffas.

Detta är emellertid en överdrift uti uppfattningen av människovärdet, som ingen stat kan finna sig uti. Ty den omöjliggör all rättsordning; och utan rättsordning ingen stat. Kärleken har sin plats, där den är omistlig, — inom familjen och överallt, där nöd och lidande är på färde. Men i staten skall rätten råda. Stater ha bestått under århundraden utan kärlek i lagar och rättsordning (Rom), men ingen utan rätt. Här var nu ett fall, då den kränkta rättsordningen måste återställas och de, som brutit den, tvingas att böja sig. Att här förordade kärlekens medling, såsom välmenande svenska män och kvinnor gjorde, var att gå för långt i försvar för människovärdet hos desse rödgardister. Rättens kränkta majestät fordrar icke blott underkastelse utan ock straff på den, som så fruktansvärdt brutit mot densamma, som desse gjort. Medlingstanken möttes ock helt naturligt av harmsna protester från finsk sida, då den syntes innebära, att de röda betraktades som jämställd part med det laglydiga folket och den rättsliga ordningen.

Men denna stämning hos högt aktade medlemmar av vårt samhälle föll samman i fråga om behandlingen av upprorsmännen med socialisternas försvar för dem. Och så kunde regeringen även här få stöd för sin avvisande hållning gent emot Finlands begäran om hjälp, ehuru stödet, det måste sägas, blott från den ena sidan verkligen kunde fattas som ett stöd. Socialisternas protester och hot borde aldrig ha fått utgöra ett motiv för dess beslut,

såsom dock fallet synes ha varit efter de antydningar, som statsministern gav om faran av inre oro, ifall hjälp gåves. De antydningarna och den fruktan, som låg där bakom, vill man helst med tystnad förbigå. — Sammanställas emellertid dessa olikartade stämningar inom skilda delar av vårt folk med de ovan berörda, mest hos bönderna förekommande, så förstår man, huru Herr Edén kunde triumferande förklara, att han hade alldeles övervägande den allmänna meningen bakom sig och sin politik. Den triumfen fritager honom dock icke från ansvaret och domen. Ty det var hans, och för övrigt även högerens, stora misstag och fel, att de i stället för att statsmannamässigt handla så, som granneplikten och Sveriges intresse krävde, själva läto sig ledas av en okunnig och tanklös, för övrigt mycket heterogen folkvilja. Men sådan är demokratiens frukt hos ett folk som det svenska — i saknad av en kraftfull ledning.

Misstaget har nu skett och står icke att göras ogjort. Men vad som bör och kan göras är att efter bästa förmåga söka mildra de ledsamma följderna därav. Vissa av dem torde vara urbota och kunna kanske aldrig repareras. Andra och särskilt beträffande den inbördes stämningen mellan folken böra, med god vilja och behörig takt å båda sidor, kunna hävas. Därvid kommer det icke minst an på, huru den nya kursen i Finland ställes. Skulle här det finska elementet vilja begagna sig av sin numeriska övermakt för att undertrycka det svenska mindretalet, så vore därmed oberäknelig skada skedd. Ehuru enstaka röster och stämningar inom den finsktalande befolkningen nog hörts sylta häråt och kanske därför icke utan glädje sett, att det blev Tyskland och icke Sverige, som bragte landet hjälp i nöden, så må man dock hoppas, att högre än den nationella chauvinismen skall tala, om ej minnena från fordom, så dock den klara insikten om Finlands behov av den svenska kulturen även i framtiden. Skall Finland kunna hålla stånd mot inflytelserna från öster, måste det hava alla fönster öppna mot väster, och då ligger Sverige närmast. Redan klok omtanke om eget bästa bör därför komma de finske statsmännen att med bortseende från missstämningar för stunden i ett godt förhållande till Sverige se sitt naturliga stöd. Den svenska brigadens hjältemodiga deltagande i

striden har i det hänseendet gjort icke blott Finland utan ock Sverige en ovärderlig tjänst.

Men det är icke nog härmed, Sverige måste för framtiden lära sig förstå, att det nya läget vid Östersjön även för det innebär uppgifter och förpliktelser, som icke få försummas, såsom nu skett. Detta är dock näppeligen att vänta, så länge menige man okritiskt följer sådana ledare som de ovan nämnda, och regeringen är en avbild av dem.

Om förutsättningarna för maximipris.

Av

Förste kanslisekreterare **Curt Rohtlieb.**

Tillräckligt lång tid har redan förflutit, sedan maximiprisen börjat tillämpas, för att detta botemedel mot dyrtiden hunnit förlora en god del av sin första popularitet. Syftet har ju allt ifrån början varit att nedpressa priset under den fria marknadens. Men då prisets ekonomiska uppgift just är att bringa tillgång och efterfrågan i överensstämmelse med varandra och därför priset normalt rättar sig efter gränsproduktivetskostnaden, innebär i regel varje nedpressning av priset å en vara, att priset ej täcker produktionskostnaden för den del av varan, vars framställande ställer sig kostsammast. Även där förespråkarna för maximipris själva försäkra, att de vilja garantera ett pris, motsvarande produktionskostnaderna, visar det sig i allmänhet, att de därvid tänka, ej på gränskostnadspriset, utan på något slags medelpris. Maximiprisens tendens riktar sig därför vanligen direkt eller indirekt på ett pris, understigande gränskostnaden. Undantag utgör blott det fall, att prisbestämmelserna rikta sig mot en tillfällig panik eller monopolpris.

Den första frågan på tal om maximipris blir därför: är det möjligt att nedpressa priset under produktionskostnaden? Och den andra frågan blir: är det önskvärdt? Båda frågorna äro av lika stor betydelse för lagstiftningen, och den senare därjämte av omfattande socialpolitisk räckvidd.

Då det fria priset normalt garanterar kongruitet mellan tillgång och efterfrågan, utövar varje annat pris en rubbning här-

utinnan, i större eller mindre grad och förr eller senare, beroende på elasticiteten hos tillgången och efterfrågan. Det blir då en uppgift av avgörande betydelse för den förra frågan att undersöka begreppet elasticitet¹.

Hos tillgången sammanhänger elasticiteten med produktionsprocessens förlopp. Där kapital i större omfattning användes vid produktion, så att varan under medverkan av maskiner eller redskap genomlöper flera produktionsstadier, ingår tydligen dessas värdeavkastning successivt i produkten. En väsentlig förutsättning, om man vill utfinna, huru pass känslig tillgången av en viss vara är för prisförändringar, blir då att fastställa produktionsperiodens längd och, därest i produktionprocessen ingå element av olika period (exempelvis uppfödande av kreatur och odling av foderväxter, båda nödvändiga för att erhålla mjölk), särskilja dessa. Om produktionskostnaden för en vara nästan helt eller i huvudsak faller på en kort slutperiod, kommer tydligen varje prisändring å varan att ganska snart göra sig märkbar genom ökad eller minskad tillgång. En prishöjning begränsas därför i sådant fall ganska snart och kan till och med leda till en reaktion. Tvångsvis åsatta maximipris bli då onödiga, och mer än så; de avskräcka producenterna och hindra den prissänkning, som skulle ha blivit följderna av ökad tillgång. Det sista gäller alldeles särskildt, när maximipriset från början är lägre än det fria priset. Likaså utgör ett sådant pris en opåkallad stimulans för efterfrågan. Men ju mindre elastiska tillgång och efterfrågan äro dess lättare kunna olägenheterna av maximipris bäras. Att undersöka elasticiteten hos både tillgång och efterfrågan blir därför en uppgift, som måste föregå varje dom över maximipris, ehuru beträffande efterfrågan andra hjälpmedel vore behöfliga än vad nationalekonomen erbjuder. I sakens natur ligger därför, att produktionens elasticitet blir undersökningens huvudföremål.

I fråga om varor med övervägande lång produktionsperiod hotar ej fara för minskad tillgång i någon högre grad. Visserligen faller alltid någon del av anskaffningskostnaden på en kortare slut-

¹ Från maximipris i egentlig bemärkelse, avsett att tillämpas vid handel med varor, med vilka staten ej tagit befattning, bör naturligen skiljas priset å statens egna eller å beslagtagna varor.

fas, i varje fall åtminstone transportkostnaden. Och verkningarna av ett ihållande tvångspris bli förr eller senare alltid desamma. Någon fast gräns mellan de olika kategorierna av varor kan av dessa dubbla anledningar ej uppdragas. Och visserligen kan ett maximipris i regel ej utmätas annat än på lösa och godtyckliga grunder, varigenom det även såsom medel att skipa rättvisa mellan olika intressen i regel blir avgjort underlägset den normala prisbildningens resultat. Men under en kritisk tid, då alla krafter måste spännas och då allt står på spel, kan man ej utan vidare avvisa ett medel, som gör en outhärlig vara tillgänglig för köpare, vilka ej kunna betala den fria marknadens pris. En annan sak är, huruvida ett maximipris, som frånhänder producenten en del av hans förmögenhet, överensstämmer med rättvisa och billighet. Den grundväsentliga frågan för närvarande lyder: är det *möjligt* att hålla priset å en vara under produktionskostnaden? Man måste göra klart för sig både att varje konstlad nedtryckning av priset avskräcker producenten och att en sådan nedtryckning alls ej inverkar på förrådet av färdiga varor och ej heller nämnvärdt på tillgången av sådana framtida varor, som redan tillryggalagt en väsentlig del av produktionsprocessen.

Om man tänker sig en vara, i vars produktionsperiod slutfasen utgör en månad, kommer ett maximipris, som ej betalar den mot nämnda slutfas svarande del av anskaffningskostnaden utan tvivel att förorsaka fullständig brist å varan, därest under månaden konsumtionen fortgått som dittills och enligt producenternas beräkning. Om priset överstiger slutfasens kostnad, men ej hela produktionsperiodens och möjlighet att alternativt länka förproduktens förarbetande in på ny produktionsbana saknas, måste brist tydligen uppstå efter den tid, å vilken en kostnad, uppgående till fulla priset, belöper. Kan produktionen alterneras, blir priset å den alternativa produkten avgörande. Det finnes i själva verket två sätt, på vilka produktionen kan gäcka statens prisreglerande verksamhet. Den kan ledas in på en riktning, oåtkomlig för prisregleringen, och den kan helt enkelt avstanna. För att den första av dessa utvägar skall anses stängd, måste maximipriset antingen avse en produkt, som på ett tidigt stadium av sin tillblivelse är determinerad, eller också drabba alla eller huvud-

delep av de förnödenheter, som konkurrera om samma råvara eller utgöra derivat av samma ursprung. Brödsäd t. ex. är praktiskt sett determinerad redan genom sådden, men en produkt som kol, först kort före konsumtionen t. ex. genom hemforslande till ett privat hushåll. Om maximipris sättes å mjöl, som är determinerat på en senare tidpunkt än säden, användes spannmålen till gröpe eller gryn och vice versa. Därest slutfasen är kort, föreligger tydligen en frestelse att låta maximeringen drabba varan på en punkt, som i genetiskt avseende ligger före valet mellan flere produktionsriktningar. Maximerar man t. ex. vetet, så träffar man hela den produktmängd, som skall härröra av redan verkställt utsäde, och har ej att befara brist förrän efter en tidrymd, motsvarande slutfasen, men då lämnar man frihet — en ganska farlig och lätt missbrukad frihet — åt alla producenter, vilkas verksamhet vidtager först på ett senare produktionsstadium än den maximerade varan, åt mjölnare, bagare m. fl.

Om den första av produktionsprocessens karakteristika sålunda kan sägas vara dess egenskap att sammansmälta produktionselement av olika ålder, kan dess andra karakteristikon angivas såsom dess benägenhet att upplösas i produktionselement med olika beskaffenhet och livslängd. Det är ur synpunkten av dessa två produktionsprocessens egenskaper som ett maximipris måste prövas, när man vill bedöma dess ekonomiska användbarhet gent emot producenten. Gäller det dess inverkan på konsumenten måste ytterligare synpunkter anläggas, varom framdeles i korthet skall ordas.

Säljarpriset kan emellertid bero, förutom av produktionskostnaden, av två andra faktorer, knapphetsränta och, där samproduktion föreligger, av biproduktens avsettningsmöjligheter och köparpris. Då dessa faktorer ej äro väsentliga för all prisbildning utan stundom saknas, kunna de tills vidare förbigås.

En prövning av antydd art förutsätter emellertid en så pass ingående undersökning av produktionsförloppet, att här ej kan bliva plats för en utredning rörande produktionskostnaderna in casu för någon av de med maximipris belagda förnödenheter. Till förtydligande av det sagda må blott ett exempel anföras:

Ett typiskt exempel på övervägande kort periodicitet erbjuder mjölkproduktionen. Med stöd av det siffermaterial, som folkhushållningskommissionen samlat, kunna kostnaderna i genomsnitt beräknas på ungefär följande sätt¹. Kostnaden för utfodring torde i genomsnitt under föregående år sättas till ungefär 20,0 öre per kg. mjölk. Därtill kommer 2,5 öre för kornas skötsel och mjölkning. Kornas rekrytering har beräknats medföra en kostnad, motsvarande 0,8 öre per kg. mjölk. För stallrum och förräntning med amortering av nedlagt fast kapital kan kostnaden sättas till ungefär 1 öre per kg. Beträktad ur synpunkten av omsättningsperiodens längd sönderfalla kostnaderna i fyra element med olika produktionsperiod. Utfodringskostnaden återkommer till djurägaren efter några få dagar, högst en vecka, eller *kan* i alla händelser göra så. Häremot må ej invändas, att inköp vanligen sker av större foderpartier på en gång, som sålunda ofta få vänta månader på att konsumeras, lika litet som att långvarig kredit ofta lämnas aynämare. Vad det kommer an på härvidlag är den för produktionsprocessen nödvändiga (minsta) perioden, och att producenten i följd av särskilda kreditoperationer eller bekvämlighetshänsyn underkastar sig en längre väntan på penningeavkastningen, bör ej komma i betraktande. Nästa kostnadselement omfattar utgifter för arbete (skötsel och mjölkning). Arbetsavtalet tillhör de s. k. nödvändiga kreditavtalen, d. v. s. prestationen från ena sidan är kontinuerlig och kan ej motsvaras av en betalning, som sammanfaller därmed i tiden, utan godtgörelsen sker i förskott eller efterskott. Perioden måste därför rätta sig efter den genomgängse avlöningsvillkor stadgade betalningsterminen samt utgör i regel åtminstone en eller flera månader, eller ett år. För rekryteringskostnaderna gäller en period av flera år, beroende på huru länge djuret i fråga användes. Stallrum och övriga fasta kostnader draga en betydligt längre omsättningsperiod, flere tiotal år.

¹ Då materialet blott avser en kortare tidrymd och i övrigt är tämligen knapphändigt, giva siffrorna ej någon exakt bild; det väsentliga i detta sammanhang är emellertid den inbördes relationen mellan kostnader med längre och med kortare period. Transportkostnaderna, som ju måste anses såsom en nödvändig del av anskaffningskostnaden, ha alldeles lämnats å sido. I arbetskostnaden ingår visserligen mjölkens bärande från ladugården, men annan transport kommer ju ofta ej i fråga.

Följande poster måste därför behållas i minnet:

1. Utfodringskostnad	20,0 öre
2. arbetskostnad	2,5 »
3. rekrytering	0,8 »
4. (fast) kapital	1,0 »
	24,8 öre

Från summan kan enligt gjorda beräkningar avräknas ungefär 4,3 öre för gödsel och kalv; återstår 20 öre¹. Omsättningsperioden kan, utan att exemplet allt för mycket avlägsnar sig från verkligheten, i enlighet med vad förut nämnts, sättas till, för posten 1 en vecka, för posten 2 ett år, för posten 3 tio år och för posten 4 trettio år. Gällande mjölkpris är som bekant nu vida högre, varierande i olika trakter. Om vi antaga ett pris av 30 öre per kg., uppstår en vinst av 10 öre pr kg. för dem, som arbeta med angivna kostnader. Om 20 öre per kg. får anses vara en genomsnittskostnad och marknadspriset är 30 öre, allt under stationära förhållanden, betyder detta, att för fyllande av den köpkraftiga efterfrågan erfordras mjölk från brukningsdelar, där kostnaderna är 10 öre högre än de genomsnittliga d. v. s. de marginella brukningsdelarna. Och omvänt, om nyss anförda exempel antages vara hämtat från de marginella brukningsdelarna, måste tydligen ett maximipris, som understiger angivna kostnad av 20 öre förr eller senare nedtrycka produktionen. Så länge förlusten är obetydlig och hopp om bättre tider förefinnes eller andra psykologiska faktorer hindra nedläggandet, behöver brist ej befaras, men huru mycket skall priset sänkas, för att produktionen måste upp-

¹ Då här endast meddelats genomsnittssiffror, men priset rättar sig efter den kostsammaste erforderliga produkten (gränsprodukten), lämna siffrorna tydligen ingen ledning beträffande den lämpliga *höjden* av maximipris; det är endast posternas inbördes relation det kommer an på att illustrera, och siffrorna äro därför något utjämnade. Avdraget för gödsel och kalv, som utgör ett typiskt exempel på vad med engelsk terminologi kallas joint products, på svenska kanske lämpligast samprodukter, torde här kunna anses beräknat i lika proportion för samtliga angivna kostnadselement.

höra? Och huru länge dröjer det, innan prissänkningen får denna verkan?

Vi antaga först, att produktionsmedlen, här en brukningsdel med ladugårdsbesättning, icke kan apteras till annan produktion; i så fall skulle den påräknade avkastningen härav vara avgörande för den tidigare produktionens upphörande. Likaledes fråse vi möjligheten att successivt genom nyinvestering förflytta de kapitalkvotdelar, som behöva ersättas eller förnyas, till andra grenar av produktionen. Spörsmålet om möjligheten av en sådan investering är av teknisk art; någon större praktisk betydelse torde frågan ej äga, då en sådan operation förutsätter ett sällsynt sammanträffande av omständigheter. Valet står sålunda mellan att fortsätta med mjölkproduktionen eller att inställa hela verksamheten. Av denna förutsättning följer äfven, att brukningsdelen med uppsättning icke kan avyttras till sitt fulla värde, då ju produktionen ej betalar sig.

Under ovan angivna förutsättningar, då ju den rörligaste kostnaden hade en omloppstid av en vecka, bör produktionen fortsätta denna tidrymd, så länge priset uppnår eller överstiger vad man gemenligen kallar driftkostnaden, d. v. s. de kortperiodiga kostnadselementen. Den tidrymd, varunder produktionen kan fortfara, beror på perioden för de kostnadselement, som sammanlagt uppgå till underskottet. För att uppehålla produktionen minst en vecka måste priset sättas så högt, att förlusten av driftens inställande bleve större än den del av utfodringskostnaden, som icke kunde betäckas av priset, d. v. s. det måste vara minst lika stort som $20 - (2,5 + 0,8 + 1) = 15,7$.

Vid priset 15,7 per kg. upphör mjölkproduktionen redan efter en vecka, och vid lägre pris framtvingas nedslaktning av kreaturen, såvida ej ägaren hållre bär förlusten i hopp om bättre tider. Priset $20 - (0,8 + 1) = 18,2$ garanterar produktionens bedrivande ett år och priset $20 - 0,8 = 19,2$ under tio år, allt under förutsättning att kostnads- och prisförhållandena äro orubbade. Ett sådant maximipris har alltså under tio år allenast den verkan, att efterfrågan blir ivrigare, vilket visserligen är värdt all eftertanke. En höjning över 20 öre framkallar den vanliga reaktionen på grund av bristande efterfrågan — såvida man ej räknar med den psyko-

logiska verkan, att ett statligt maximipris kan narra konsumenter att köpa onödigt dyrt¹.

Vid dessa tre sistnämnda pris får producenten vidkännas en förlust till konsumentens fromma, och fråga är, om en sådan ordning kan kallas försvarlig. Att konsumenten efter utloppet av en viss tidrymd får sota för sin temporära fördel, är i varje fall uppenbart. Både för legalt maximipris, som vi närmast betraktat, och ett av bristande efterfrågan nedpressat pris gäller såsom en allmängiltig sats, att inverkan av underpris på produktionen inträder efter en tidrymd, motsvarande produktionsperioden hos de sista kostnadselement, vilka i värde uppgå till underskottet. Ånyo må här erinras, att kostnaderna för distribution m. m. äro att jämställa med produktionskostnad, vadan såsom exempel lika väl hade kunnat tagas mjölk avsedd för hembärning eller transport till annan ort, då hembärningen eller transporten hade ingått i slutfasen. Vill man fastställa, vilken inverkan en sänkning av priset under produktionskostnaderna utövar, måste man därför, såsom redan antydts, upplösa dessa i olika kategorier, allt efter deras omloppstid. Ofta är sammansättningen så invecklad och omloppstiderna så skiftande, att någon förenkling är nödvändig, och man måste tydligen förfara med stor aktsamhet, för att ej förenklingen avlägsnar sig från verkligheten på ett för slutsatserna störande sätt.

När man på sätt ovanstående exempel visar uppdelat anskaffningskostnaderna i deras element och tänker sig dessa ordnade efter omloppet i olika kategorier, exempelvis tre, $e^1 - e^3$, varav den första är kortperiodigast, finner man, att priset (P) kan, utan hinder för produktionen, under viss tidrymd understiga kostnaderna (K) med belopp, motsvarande samtliga kostnadselement med längre omsättningsperiod. Översiktligast kan man uttrycka detta sålunda: under omsättningsperioden för e^1 kan P vara = $K - (e^2 + e^3)$.

¹ I ett flertal av de fall, då K. B. för vissa särskilda orter fastställt maximipris på mjölk, har tillförseln ganska snart upphört eller ledts åt andra håll. Den härav stundom framkallade paniken har då resulterat i en höjning av priset, som sannolikt ibland verkat mera betungande än vad utan maximipris behövt bliva fallet.

Såsom redan av de anförda exemplen framgår, måste emellertid denna formel kompletteras ur två synpunkter.

Det är först att märka, att någon vinst för producenten (företagarvinst eller knapphetsränta) icke förutsatts. Ingår en sådan i priset, kan förhållandet ställa sig olika allt efter som den tillgodokommer alla eller blott vissa företag (men ej de marginella). I senare fallet måste de tydligen adderas till kostnaderna, för att nyssnämnda sats skall äga giltighet. Därest samtliga företag hava lika förutsättningar för produktivitet, saknas anledning till sådan addering i företagarvinsten, och räntan kan utan men för produktionen helt enkelt konfiskeras genom maximipris. På efterfrågan skulle visserligen sådan prisreglering hava ett stort och måhända skadligt inflytande, men därom är ej ännu här platsen att orda. Produktionen bleve orubbad. Om vissa företag, de marginella, sakna företagarränta, får beloppet härför ej frändragas kostnaderna, om man vill finna den tid, varunder produktionen kan uppehållas till pris under kostnaderna. Att alla företag i en produktionsgren skulle ha lika produktionsbetingelser kan väl knappt någonsin förutsättas; i ovanintagna sifferexempel har ett företag, representerande genomsnittet¹, behandlats, och där företagarvinst eller knapphetsränta antagits kan det anses enklast att fördela vinsten eller räntan proportionellt på samtliga produktionselement. Ett sådant förfaringssätt är dock försvarligt blott under två alternativ. Å samtliga i produktionen deltagande föremål kan en knapphet hava uppkommit i ungefär lika hög grad, och knappheten kan gälla en på visst sätt sammansatt totalitet av produktionsmedel t. ex. en på egen foderskörd baserad mjölkproduktion, inriktad på någon av marknadsläget gynnad produkt, eller landtbruk, i samband med viss förädlingsindustri o. s. v. Om knapphetsräntan i olika mån häftar vid de olika nyttigheterna, måste naturligtvis siffervärdena jämkas därefter, likaså då vinsten till större eller mindre del utgör företagarvinst. Någon kasuistik härutinnan är ej nödvändig. Den omfattning, vari produktionen kan

---

¹ Enligt beräkning av folkhushållningskommissionen; kostnaderna ha under senare tid stegrats så snabbt, att även ganska färska sifferuppgifter äro föråldrade.

hållas gående till pris under produktionskostnaden, är ovan generellt angiven.

Om tillgången är oelastisk och efterfrågan driver upp priset över produktionskostnaden, uppstår en vinst eller ränta även på de marginella företagen. Monopolpriset illustrerar ofta detta på ett slående sätt. Då kan tydligen ett maximipris uppfylla sitt ändamål, under förutsättning att stegringen i efterfrågan hämmas på annat sätt, så att den nödvändiga kongruensen mellan tillgång och efterfrågan ej går förlorad och behovstäckningen ej sker slumpvis. Och än mera. Om ränta förefinnes å ett produktionselement i dettas helhet (alltså även å de marginella delarna) medför maximipriset en indragning av ränta till konsumentens förmån utan produktionsinskränkning eller, därest de räntelösa delarna äro obetydliga, med mindre sådan än vad en prissänkning vid fri och elastisk produktion skulle medföra. Den förut anförda ekvationen blir först efter denna indragning aktuell. När hastiga förändringar i efterfrågan inträffa, och tillgången ej kan anpassa sig efter rusningen, uppstå tydligen sådana vinster, som utan men för produktionen kunna indragas genom maximering. Likaså när prisstegringen beror på lagring i spekulationssyfte och spekulanten förlorar hoppet om högre pris. Sådana fall torde den allmänna meningen hava främst tagit sikte på vid det ofta hörda ropet efter maximipris, varvid dessa fall nog generaliserats i hög grad. Att andra åtgärder, såsom beslag, ransonering m. m., samtidigt kunna bliva nödvändiga för att häva diskongruensen mellan tillgång och efterfrågan, behöver knappast nämnas.

Det finnes emellertid även ett annat fall, redan förut berört, då ett maximipris kan visa sig ändamålsenligt. Om vid produktion av en vara en viss mängd biprodukter uppstår och efterfrågan efter dessa är oelastisk, kan man genom att nedtrycka priset på huvudprodukten bringa producenten att vältra över en större del av den gemensamma kostnaden än förut på biproduktens avnämare. En viss inskränkning i produktionen kan tydligen ej undgås, då man ju måste utgå från att priset på biprodukten förut var så högt, som efterfrågan vid den givna tillgången medgav. Följden av en prissänkning (tvungen eller frivillig) i sistberörda fall kan bliva, att konsumenterna av en viss vara få åtnjuta en be-

tydlig prisindring utan avsevärd förknappning, varvid avnämarna av biprodukten bli så mycket känbarare beskattade. Detta gäller för övrigt ej blott biprodukter i egentlig mening utan i allmänhet samprodukter (joint products). Att sociala eller hygieniska fördelar därmed kunna uppnås, belyses redan av nyss anförda exempel på mjölkkostnaderna. En nedpressning av priset skulle här kunna ske på bekostnad av de produktionsgrenar, som använda gödseln och som ogärna minska sin användning härav. Och att uppmuntra mjölkkonsumtionen kan utan tvivel väl försvaras; på övriga, mera indirekta verkningar av ett sådant förfaringssätt är här ej platsen att ingå. Genom penningevärdets nedgång torde förresten i ett flertal fall, där prisen för mjölkleveransen varit bestämda för längre tid, förhållandena hava utvecklat sig just på antydda sätt.

För att förstå orsaken till olikheten i elasticitetsgrad hos tillgången av olika varor måste man sålunda ha i minnet, att i priset ofta ingår knapphetsränta eller företag arvinst, jämväl å marginella företag, särskilt när produktionsområdet är begränsat, i vilket fall tillgången är relativt oelastisk; att samma produktion i följd af egen beskaffenhet stundom resulterar i flere olika produkter (joint products eller samprodukter), vilket likaledes medför minskad elasticitet (svårighet att omlägga produktionen); samt att varje produkt kan upplösas i element, på vilkas produktionsperiod graden av elasticitet först och främst beror.

För att undersöka elasticiteten hos efterfrågan, varpå maximiprisens användbarhet minst lika mycket beror, borde man måhända uppdelat priset, som från konsumentens synpunkt kan kallas köpesumman, på enahanda sätt. Man skulle då finna, att knapphetsräntan och företag arvinsten hade en pendant i vad som kallats consumers surplus (konsumentränta); att samproduktion motsvarades av mångsidig användbarhet hos konsumtionsföremålen (resp. mellanprodukter); samt att varje akt av behovstillfredsställelse i regel upplöste sig i kemiska, fysiska och psykologiska fenomen med olika inverkan på producenten¹. Denna

¹ I regel torde varje konsumtionsföremål besitta ett flertal för konsumenten mer eller mindre önskvärda egenskaper, ett klädesplagg, värme, trydlighet, hållbarhet m. m.; verkningarna av begagnandet sträcka sig

likformighet i produktions- och konsumtionsförloppet är ej tillfälligt, utan torde följa av båda dessa företeelsers natur. Då emellertid konsumtionens verkningar förete en allt för invecklad kausalnexus, för att ens in concreto kunna fastställas, skulle ett närmare utförande av ifrågavarande parallell bliva blott en konstruktion utan praktisk betydelse. Man måste dock fastslå, att verkan av ett ingripande i den fria prisbildningen beror minst lika mycket på efterfrågans som på tillgångens elasticitet. För efterfrågans del måste denna fastställas empiriskt och in casu. Teorien lämnar här föga ledning. Försök hava nog gjorts att för livsmedel t. ex. betrakta kalorivärdet som objektiv måttstock, men då efterfrågan faktisk riktar sig på varor av mer eller mindre komplexa kvaliteter, är denna måttstock av underordnad betydelse. Kunde man finna en generell formel för känsligheten hos efterfrågan vid prisrubbnings, i samma bemärkelse som ovan angivits i fråga om tillgången, vore nog mycket vunnet, men den psykologiska analysen förfogar ej över tillräckliga hjälpmedel.

En helt annan sak är, huruvida efterfrågan såsom norm för prisbildningen kan betecknas såsom rationell eller ens önskvärd. Härom torde några ytterligare ord vara på sin plats.

För konsumentens del är maximeringen ett önskemål, men ofta av ödesdiger art, då de konsumenter, för vilka varan i följd av den alltför stora efterfrågan ej räcker till, själva genom överbud avskaffa maximipriset, såvida ej mera effektiva hinder möta. Det normala korrektivet för en diskongruitet mellan pris och efterfrågan måste tydligen ersättas av någon ny begränsning i köparens förmåga eller rätt, om ej behovstillfredsställelsen skall begränsas av en oberäknelig slump. Ransonering eller statligt ingripande

---

långt fram i tiden och förgrena sig på liknande sätt som vid förarbetande av en mellanprodukt till färdiga varor. Redan hos konsumenten framkallas ett flertal olika sensationer, ehuru de från ekonomisk synpunkt sammanfattas under den vaga termen behovstillfredsställelse. Se härom J. B. Clark, *The distribution of Wealth*, London 1914 ss. 212 o. ff., där varor upplösas i vissa element från konsumentens synpunkt; man kan alltså här tala om konsumtionselement i motsats till produktionselement. Att närmare följa antydda verkningar torde emellertid av lätt insedda skäl vara lönlöst, och någon undersökning av efterfrågans elasticitet, motsvarande vad som försökts i fråga om tillgången, kan säkerligen ej f. n. presteras ens av psykologiens målsmän.

komma därvid främst i åtanke. Från synpunkten av det allmänna bästa kan säkerligen icke någon invändning häremot göras. Den nuvarande behovstillfredsställelsen beror på förmögenhetsgraden hos köparen och är alltså visserligen bestämd på ett konstant sätt, men i hög grad slumpens verk. Den är lika irrationell som förmögenhetsfördelningen själv. T. o. m. egenskapen konstant ter sig ofta irrationell, när den är attribut till en på irrationellt sätt tillkommen förmån. Skulle den gräns, som ett visst pris drar mellan verkliga köpare och potentiella, bortfalla, skulle varje ny tillgång av varor framkalla en rusning, varvid en del köpare — ovisst vilka — bleve utan. I sådant fall skulle man kunna trösta sig med att de otillfredsställda väl ej alltid bleve samma personer. Vid fritt pris har man ej ens den trösten. Nackdelen av antydda korrektivs. bortfallande vore därför ur konsumtionssynpunkten ej synnerligen stor, och det är väl icke någon chimär att hoppas på en bättre och socialt fördelaktigare ransoneringsgrund än den på gällande förmögenhetsfördelning fotade. Om man betraktar de verkningar av ett maximipris, som hänföra sig till konsumenten, så uppstår den frågan: utgör ett fritt eller maximerat pris den önskvärdaste begränsningen av efterfrågan? Delvis är svaret anteciperat. Men mot den särskilt ur gränsnyttesympunkt försvarade konsumtionsreglering, som den fria prisbildningen innebär, kan ännu en invändning göras. Uppnås den rationellaste behovstillfredsställelse därigenom, att den enskilde själv får avgöra ordningen mellan viktigare och mindre viktiga behov? Det är här ej meningen att besvara den frågan, endast att antyda några riktlinjer. Till en början är att märka, att i det på familjen uppbyggda samhället i regel ej konsumenten avgör frågan om behovsteckning, utan försörjaren, vars synpunkter ofta alls ej överensstämma med familjens bästa. Spörsmålet, huruvida den enskilde för sin egen skull behöver en förmyndare eller ej, må gärna besvaras olika, vilket ju sker exempelvis i fråga om spritkonsumtion, därvid som bekant förbudsvänner och andra ha olika ståndpunkt. Även om frågan för den enskildes egen del skulle kunna anses avgjord genom Gøethes ord »Des Menschen Wille ist sein Himmel-

reich», återstår alltså frågan, om vilken inverkan hans efterfrågan utövar indirekt för andras vidkommande¹.

I själva verket är det fria priset såsom korrektiv för efterfrågan sedan gammalt utdömt beträffande en hel rad av de viktigaste behoven, såsom behovet av skolundervisning, rättsskipning, kommunikationer samt på nästan alla områden för högre kultur. Den statliga regleringen av rätten att åtnjuta antydda förmåner är fotad minst lika mycket på ransonering som på prisreglering. Såsom åtgärder i detta senare hänseende måste ock all subventionering med statsmedel betraktas. Enighet torde därför råda därom, att för ett flertal viktiga förmåner den fria efterfrågan ej är någon önskvärd regulator av konsumtionen. Huruvida ransonering eller prisreglering generellt är att föredraga, beror måhända främst på graden av elasticitet hos behovet i fråga; där detta riktar sig på ett visst konstant kvantum, därvid varje minskning av nyttigheter eller förmåner i fråga är kännbar och varje tillskott av obetydligt värde (t. ex. rättsskydd, elementarundervisning), ter sig ransonering naturligast.

I varje fall måste man göra klart för sig, att den apologi, som från rättens och moralens ståndpunkt försökts även av så framstående forskare som W. Smart och J. B. Clark för den fria prisbildningen är förfelad². Utan att ingå på någon närmare kritik av deras försvar av gränsnyttan såsom den *rättvisa* normen för värdet må framhållas, att begreppet kausalitet (som antages lika med ekonomisk tillräknelighet), varpå dessa författare grunda sin apologi, ej har någon ekonomisk relevans, likasom etiken ej

---

¹ En närmare mönstring av invändningarna mot efterfrågans frihet lämnas i koncis form av Heckscher i slutet av arbetet Världskrigets ekonomi, därvid dock samtliga invändningar bagatelliseras. Allt för ofta förbises för övrigt den fundamentala skillnaden mellan efterfrågaren, som rättsligen disponerar familjens köpkraft, och konsumenten.

² I företalet till sitt arbete *The distribution of income*, London 1912 s. XV framhåller Smart, att han vid början av sina undersökningar över fördelningsläran varit av den övertygelsen, att rådande fördelning vore orättvis; ur gränsnyttesympunkt tror han sig emellertid kunna försvara fördelningens rättmätighet. Senare har han dock börjat betvivla metodens moraliska beviskraft (anf. arb. s. VIII). Själva kausalitetsbegreppet avfärdas ofta, i apologetisk iver för det historiskt givna, såsom likabetydande med den genom prisbildningen bestämda ekonomiska tillräkneligheten.

utan inre splittring kan inom sina râmärken intaga gränsnytteteorien. Denna uttrycker nämligen, där den behandlar fördelningsproblemet, blott en viss balans av ekonomiska makter, och torde ej ha någon annan etisk innebörd än den historiska rättens. Gemensamt för all tillämpning av gränsnytteteorien på fördelningsläran torde vara, att värdet av varje vid fördelningen relevant prestation förklarats beroende av prestationens gränsnytta för motparten, och att den enskildes andel i samfäld produktion är beroende av samma värde. När ett visst tillskott av arbete medför en viss ökad avkastning, har man trott, att ett verkligt kausalitetsförhållande existerade mellan arbetstillskottet in concreto och avkastningstillskottet in concreto. En viss skördemängd skulle ha sin *orsak* i ett visst kvantum odlings- och skördearbete. Här föreligger uppenbart en förväxling mellan två begrepp, ekonomisk tillräknelighet och kausalitet. Skörden har nämligen sin orsak jämväl i naturens fria krafter, som sakna ekonomiskt värde och växla med väder och andra naturförhållanden. Då sålunda *samma arbete* lämnar olika resultat under olika väderlek, skulle ett fasthållande av antagande om ett rent kausalförhållande dem emellan leda till ett förnekande av satsen, att samma orsaker städse hava samma verkningar. Berörda antagande hyses och försvaras mer eller mindre direkt dagligen både i tal och skrift. Vid nästan varje arbete medverka krafter, som sakna ekonomiskt värde (soljus, atmosfärens syre m. m.), och energetiskt härrör ofta blott den lilla bråkdelen, som erfordras för att utlösa naturens fria krafter, från producenten¹. Han har älltså ur kausalitetssynpunkt ofta blott föga del i vad han betraktar som frukten av sitt arbete. Den ekonomiska tillräkneligheten åter bestämmes av *värdet*, som i fullt fri konkurrens bildas genom en lagbunden och naturnödvändig process. I regel är denna för övrigt mer eller mindre störd genom ingripande av statsviljan eller historiskt givna sedvanor och andra hänsyn. Just i dessa torde man emellertid kunna se ett socialt och etiskt moment vid prisbildningen, och dessas under vissa tider framträdande större betydelse är städse att föra

¹ Denna tanke har närmare utvecklats av J. Esslen, särskilt i Archiv f. Socialw. Bd XXX, Das Gesetz des abnehmenden Bodenertrages sidor 333 och 721 o. ff. samt Bd XXXII, Positive Darstellung, sidor 378 o. ff.

tillbaka till önskemål, som äro eller uppgivas vara av etiskt värde. Däri ligger tydligen ett erkännande, att den av gränsvärdet beroende prisbildningen saknar etisk karaktär. I regel torde det vara behov, förtjänst eller samhällsnytta ur en högre synpunkt än den ekonomiska, som åberopas såsom grund för bättre rätt till samhällsavkastningen. Utan att fästa oss vid den dualism i det vanliga betraktelsesättet, som sålunda framträder, kan man taga fasta på erkännandet att den individuella efterfrågan är en ganska bristfällig värdebildare. Därmed är ej sagt, att en kollektiv uppskattning av behoven är adekvatare, särskilt så länge statsviljan bestämmes på ett så konstlöst sätt som hittills.

Rationell kan man därför knappast kalla den behovstäckning, som sker i enlighet med principen för gränssnyttan hos de i produktionen deltagandes prestationer. Principen verkar, vid fullt fri konkurrens åtminstone och under stationära förhållanden, med en naturlags nödvändighet och konsekvens. Den är alltså att förredraga framför rena godtycket. Men förutsättningen för att fördelningen blir ej blott mekaniskt nödvändig, utan även svarande mot den samfällida välfärd, som måste anses som samhällslivets ändamål, är att enskilda vid sin efterfrågan ledas av en riktig uppfattning rörande åtminstone sin egen och sina närmastes fördel. Så som exempelvis Smart framställt fördelningens förlopp visar han blott, att summan av all efterfrågan genom den fria prisbildningen i högsta möjliga mått blir uppfylld. Men om kulturella eller hygieniska förmåner ej röna efterfrågan eller om tanken på en avlägsnare framtids behov ligger utom deras horisont, som bestämma efterfrågan, då uppstår tydligen en brist i behovstäckningen, som det är för sent att avhjälpa, när den omsider blir kännbar. Och omvänt, en övervärdering av i grunden oväsentliga och tillfälliga behov ställer sig hindrande i vägen för andra.

Såsom målsman för ett flertal viktiga behov har därför statsviljan en roll, som alldeles genombryter det av gränssnytteteoretikerna deducerade och beskrivna prisbildningsförloppet. Från en beskrivning av detta till en apologi är steget långt — eller borde vara det. För maximering äro produktionshänsynen viktigast.

En granskning av de särskilda nu gällande maximiprisen från nu antydda synpunkter torde giva ett ganska nedslående re-

sultat. Verkan har ständigt blivit densamma: minskad tillgång, beroende antingen på ökad tillströmning till nya produktionsgrenar, som absorberat ännu icke determinerade mellanprodukter, eller på produktionens förlamande. Däremot har efterfrågan, vars överdrivna stegring från teoretiskt håll stundom betecknats såsom maximiprisets svåraste olägenhet, i det hela lyckligt kunnat regleras genom ransonering. Blott i undantagsfall ha både tillgång och efterfrågan varit så oelastiska, att enbart maximipris haft åsyftad verkan¹. I betraktande av den över all förväntan långa tid, varunder kristidslagstiftningen fått utsträckas, är detta helt naturligt. Hade världskriget förlupit så snabbt, som man från början allmänt hoppats, hade olägenheterna av maximipris åtminstone i ett flertal fall säkerligen ej hunnit framträda. Många av dettas vedersakare hade utan tvivel fått erkänna dess användbarhet inom vissa gränser. Felbedömning ligger minst lika mycket inom det politiska och militära området som inom det ekonomiska och sammanhänger med det allmänna felbedömandet av krigsläget och av Tysklands moraliska resurser.

Att i detalj granska de olika maximipriserna kan här ej komma i fråga. Såvidt känt är, hava de utan undantag grundat sig på mer eller mindre summariska beräkningar av resp. produktionskostnaderna, till vilkas belopp man trott sig böra bestämma priset. Därvid har man, att döma av vad offentliga meningssutbyten giva vid handen, uppställt medelkostnaderna såsom norm och tagit föga hänsyn till att priset bestämmes av kostnaderna på de för behovstäckningen nödiga bruksdelar, där nettot är minst. Blott i det fall, att samtliga företag, även de marginella, lämna knapphetsränta eller företagarvinst, kan priset, utan inskränkning i tillgången, permanent sänkas under marknadspriset. I praktiken torde detta vara ett sällsynt fall. Att de marginella företagen i regel måste bestämma priset, förbises kon-

---

¹ Ett gott exempel är maximipriset å skördegarn. Av skäl, som lätt inses av varje med landtbruksförhållanden förtrogen, är både tillgången och efterfrågan synnerligen oelastisk. Maximipriset å denna vara, som visserligen tillhandahållits genom hushållningssällskapen, men icke varit föremål för beslag eller ransonering, har varit till avsevärd lättnad för avnämare utan att några olägenheter av maximeringen försports. För viss tidrymd torde detsamma hava gällt andra produkter, såsom socker.

sekvent även av folkhushållningskommissionen¹. Av det redan sagda torde framgå att hela metoden för maximering är otillfredsställande. Man måste utgå ej från kostnaderna utan från det faktiska marknadspriset, och 1) därifrån avskilja den eventuella knapphetsröntan och företagarvinsten hos de företag, som äro eller efter åsyftad produktionsinskränkning väntas bliva de marginella, 2) granska möjligheterna till värdeförskjutning hos sam- och biprodukter, 3) uppdelat resp. produkt i dess element, såvidt möjligt med angivande av dessas olika produktionsperioder och göra klart för sig, huru lång giltighet priset i olika lägen kan erhålla. Vid ändrade kostnader måste tydligen ett nytt pris utfinnas enligt samma metod.

Gent emot efterfrågan måste man naturligen förfara merä summariskt och nöja sig med resoluta ransoneringsåtgärder så fort faran för överkonsumtion närmar sig. Dessa äro ej för sin effektivitet bundna vid någon bestämd tidrymd och åtföljas ej av sådana återverkningar, som en nedtryckning av priset alltid förr eller senare måste framkalla. I själva verket har därför ransoneringsystemet vuxit över maximeringen och hotar — eller kanske snarare lovar — att göra denna överflödig. Flera av de senaste maximiprisförordningarna dölja, närmare besedda, en för prisfrågan främmande tendens².

Statsåtgärderna för en ändamålsenlig behovstäckning tyckas således, ehuru tillkomna såsom följd av maximeringen, likt gökungen, tränga sin tillvaros upphov ur boet, och maximiprisen ha under nuvarande kristid än en gång visat sin efemära — ehuru ej alldeles betydelselösa — roll. Om maximipris inom omsättningen enskilda emellan skola bibehållas, måste i varje fall förutsättningarna undersökas från helt andra utgångspunkter än vad ivrarna för dylika åtgärder vanligen föreställa sig.

¹ Även där hänsyn tagits till att produktionskostnaderna växla, har själva gränskostnadens betydelse ej beaktats.

² Såsom exempel kan nämnas maximipriset på kalvkött, varmed åsyftades att stimulera konsumtionen av mjölk och smör, samt maximipriset på smör, som genom olika prissatser för enskilda och folkhushållningskommission blivit praktiskt sett statsmonopol.

Klassval — korporationsval.

Af

Prof. jur. C. A. Reuterskiöld.

KARL HILDEBRAND, *Klassval till första kammaren, förslag framlagt i motion i riksdagens andra kammare*, Sthlm, A.-B. Nord. Bokh. 1918.

Genom motion vid årets riksdag, även utgiven i broschyrform, har d:r K. Hildebrand hemställt, att riksdagen måtte begära *utredning rörande ett på klassval byggt förslag till omläggning av första kammarens sammansättning under beaktande* av de allmänna synpunkter och grunder, som i motionen framlagts. Onekligen är denna hemställan väl grundad och man bör vara förslagsställaren tacksam, att han överfört frågan från den allmänna diskussionen till en diskussion även i riksdagen. Det måste nämligen, inte minst för riksdagens och riksdagshögerns egen skull, i längden bli lika ödesdigert som förargligt, om alltjämt riksdagens män skulle bli efter i den allmänna utvecklingen och stå kvar och stampa på föråldrade ståndpunkter, ända tills det blir för sent, så som hittills mestadels skett. Det finnes måhända inte så värst stora utsikter, att d:r Hildebrand lyckas vinna gehör, men desto mera prisvärd är handlingen såsom framsprungnen utslutande ur en ärlig övertygelse om vad som borde och kunde göras.

Att förslagsställaren härvid anknutit närmast och direkt till klassvalen, är helt naturligt. Läser man hans broschyr, så finner man snart, att han själv är livligt övertygad både om klassvalens berättigande i och för sig och om deras företräde framför andra former för en intresserepresentation. Men även om, så icke varit förhållandet, hade det dock varit klokast och riktigast att inrikta diskussionen i riksdagen just på klassvalen av det skäl, att denna höga församling ännu icke velat diskutera själva grunderna och förutsättningarna för intresserepresentationen och förty lättast fattar och kommer in i saken, om debatten börjar med klassvalen. Visserligen ligger den faran, nära till hands, att redan namnet avskräcker, eftersom vår riksdagshöger aldrig är så rädd för någonting som för det, dess motståndare förklara vara dåligt och omöjligt. Men tiderna äro å andra sidan sådana, att just dessa motståndare

själva i handling visat sig fullt uppskatta klasspolitiken och klassintressena, när frågan gäller den s. k. lägre klassen eller flertalsklassen. Därigenom har det avskräckande i namnet och saken icke oväsentligt minskats, varjämte riksdagshögern redan begynt inse, att de klassintressen, som draperas i folkflertalens röda mantel, icke kunna utan allvarligt intrång på de övrigas egen mark tillgodoses i den utsträckning, som detta folkflertals högljudda målsmän allt hotfullare kräva. Marken är alltså en smula upp-luckrad och klassvalsådden behöver icke längre helt falla på hälleberget.

Förslagsställaren daterar sin egen uppfattnings morgongryning från författningsdiskussionen 1906—1907 och betraktar proportionalismen som inkörsporten till den utveckling han nu förordar. Redan långt dessförinnan hade dock intresserepresentationen på allvar debatterats inom både vetenskap och politik och avsatt åtskilliga förslag och riktlinier¹. Och proportionalismen, som i utlandet otvivelaktigt kan betraktas som intresserepresentationens inkörsport, blev i själva verket här i riket, som ända till 1909 års reform bibehöll åtskilligt av direkt intresserepresentation, i stället ett hinder för denna representations omedelbara vidareutveckling, d. v. s. föranledde här en omväg och ett dröjsmål, såsom även under debatten om proportionalismen klart och direkt framhölls. Emellertid är det enbart glädjande, att redan nu, knappast ett decennium efter proportionalismens införande, ögonen börja öppnas för intresserepresentationens nödvändighet också hos riksdagspolitikens män.

Efter en skizzering av första kammarens uppgift, vars säkerställande förslagsställaren anser oundgängligen nödigt i samband med den författningsändring genom kommunalrösträttens omläggning, som av vänstern yrkas, granskar han olika lösningar av detta förstakammarproblem. Grundtanken är härvid den, att första kammaren icke blott skall tjäna som broms, utan lika mycket genom speciell sakkunskap ur fåtalsgruppernas led verka för rent positiva uppgifter. Dessa fåtalsgruppers rätt betonas dock icke för deras egen skull, utan emedan de samtidigt representera synnerligen viktiga samhällsintressen — riktigare hade måhända varit att här tala om kulturintressen. Förslagsställaren finner emellertid den sammankoppling av kommunalt och politiskt, som blivit en följd av landstingens och vissa städers valrätt till första kammaren, vara särdeles betänklig både ur politisk och kommunal synpunkt. Hans utgångspunkt blir därför i själva verket, att den n. v. anordningen bör ändras trots »50-årig hävd», så vida ett annat lämpligt system kan finnas. Anmärkas bör, att förslagsställaren, såsom så

¹ För egen del hade jag i anslutning till den grundåskådning, som min oförgätlige lärare i politikens vetenskap Oscar Alin länge framställt, redan 1902 framlagt ett »Utkast titl ett rösträttsförslag från svensk högerståndpunkt», vari förordades klassval till andra kammaren med ävenledes ett 5-klass system.

många andra, i sin kritik av det bestående betraktar förstakammarvalen såsom indirekta val, landstingsmän och stadsfullmäktige som elektorer, ett betraktelsesätt som är fullständigt felaktigt, även om det är, ur den praktiska tillämpningens synpunkt, förklarligt. Vad det borde gälla, då det här i grunden icke är fråga om indirekta val, vore emellertid att vidtaga sådana åtgärder, att ej heller i den praktiska tillämpningen valen finge en dylik dem egentligen främmande karaktär.

I klassvalen ser förslagsställaren räddningen. Då första kammaren efter hans mening väsentligen behöver »särskilda insikter på näringslivets, utrikesförhållandenas och den högre bildningens områden», och då det tillika är en fördel »om en del representanter för den högre statsförvaltningen» också finge plats i första kammaren, så bör denna helst »avspegla» samhället, »sådant det är uppdelat på olika näringsgrenar och yrken, med tillbörligt hänsynstagande till de grupper, som faktiskt hava ledningen av landets både materiella och andliga utveckling». Mot den kritik av klassval och intresserepresentation, som framförts särskildt av prof. S. Wallengren, riktar förslagsställaren en del praktiska invändningar, vilkas riktighet är obestridd, även om de icke hava den principiella innebörd, som han förmenar. Principiellt borde snarare mot prof. Wallengren anmärkas, att det moderna representationsbegreppet ingalunda vilar på de allmänna valens princip och att lika litet representationen skall vara ett uttryck för det samlade statsintresset. Om detta möjligen kunde medgivas vara fallet, därest en statsförfattning byggts på folksuveränitetens grund, ehuru det även då är tveklaktigt, gäller det alldeles icke beträffande de många författningar, som tvärtom uteslutit denna grund. Och i båda fallen skall representationen principiellt vara ett uttryck icke för det samlade statsintresset, utan för det eller de såsom berättigade erkända maktintressena inom folket: allt kommer an på, vilka av dessa intressen faktiskt erkännas eller bliva erkända, icke vilka av dem som hittills erkänts — ett motsatt förfarande innebure ren cirkel.

Beträffande folkets uppdelning i klasser eller grupper — vilket senare uttryck trots förslagsställarens motsatta mening givetvis är att föredraga, då därigenom bättre antydes den inre samhörigheten, under det att klassen betecknar den yttre — betonas yrkesutövningens grundläggande betydelse. Huruvida den skematiska bild av det svenska samhällets gruppering, förslagsställaren givit, är alldeles riktig eller lämplig, kan diskuteras, men till sina grunddrag måste den givetvis godtagas. Emellertid bör tillika betonas, att grupp- eller klassindelningen måste bliva i viss mån olika, därest man med den samma endast avser att erhålla en åskådlig bild av samhällsorganisationen, eller man därjämte har ett praktiskt syfte med indelningen. För den skull synes det vara riktigast att så anordna den för valändamål praktiska gruppindelningen, att den samma bygges på någon för detta ändamål väsentlig och enhetlig

synpunkt utan att man samtidigt åsyftar en i övrigt utlämnande indelning. Om t. ex. för valrätt fast bostad eller viss tids bosättning anses nödig, såsom i England, behöver indelningen icke omfatta andra än dem, som över huvud fylla detta villkor. Eller med andra ord grupp- eller klassindelningen behöver icke genomföras mer än som är behöfligt för ett praktiskt ordnande av valen, oavsett om gränslinierna bliva fullt exakta, såvida blott möjlighet beredes för de enskilda, som kunna tillhöra olika grupper, att antingen rösta inom alla dessa eller inom den, de själva föredraga. Huvudsaken vid gruppvalen blir dock, att gruppindelningen verkställas på sådant sätt, att grupperna motsvara *de sins emellan lika berättigade maktintressena*, eller annorlunda uttryckt, att de maktintressen, som erkännas, komma att uppbäras av grupper, vilka måste anses äga var för sig lika anspråk på beaktande. I annat fall blir alltid platsfördelningen godtycklig.

Ur denna synpunkt möter det framlagda förslaget bestämda invändningar. Den platsfördelning, förslagsställaren tänkt sig, måste betecknas som godtycklig och framkalla allvarliga strider mellan de olika grupperna — måhända lika bittra som i Österrike-Ungarn mellan nationaliteterna. Lika riktigt det är att platsfördelningen, såsom förslagsställaren skarpt understryker, måste ske utan hänsyn till numerären och genom fixering oberoende av deltagandet i valen, lika betänkligt och felaktigt vore det, om platsfördelningen icke skedde *med lika tal för varje grupp*. Här blir det ytterst själva gruppindelningen, på vilken allt ankommer, och därför måste vida större uppmärksamhet ägnas just åt gruppindelningens verkställande än förslagsställaren synes mena. Strängt taget vilar ock förslagsställarens uppfattning av fördelningsproblemet på det förhållandet, att han tänker sig intresserepresentationen genomförd endast i avseende å första kammaren, i följd varav problemet väsentligen sammankopplats med frågan om första kammarens uppgifter. Men därmed har jag ock vidrört förslagets svagaste punkt: klass- eller gruppvalen hava sin största betydelse i verkligheten icke när det gäller första kammarens bildande, åtminstone icke i Sverige, utan när det blir fråga om andra kammaren.

Förslagsställaren har i ett särskildt kapitel polemiserat mot korporationsvalen. Detta kapitel är, efter min tanke, det centrala i hela hans framställning, ty det berör nyss antydda kärnpunkt. Men behandlingen av korporationsvalen visar också till full evidens, att förslagsställaren icke alldeles klart fattat betydelsen av och skilljaktigheten i klassval och korporationsval. Kapitlets rubrik »Ej korporationsval» anger tydligt nog den mot dessa avvisande ståndpunkt förslagsställaren intager. Och denna ståndpunkt är lika försvarlig som förklarlig, om det vore fråga om bildandet av andra kammaren. Men den är varken försvarlig eller — annat än som missförstånd — förklarlig beträffande första kammaren. Allt vad förslagsställaren anfört till klass- eller gruppvalens förmån och rörande deras utformning äger giltighet, när det gäller andra-

kammarval, utom vad han sagt om platsfördelningen. Och grunden, varför detta blivit felaktigt, är den, att hans förslag till platsfördelning bygger på — korporationssynpunkter, icke på klass- eller gruppvalens egen princip. Det korporativa inslag, som han själv omedvetet upptagit, och som i samband med gruppvalen är felaktigt, det blir, beträffande förstakammarvalen, strängt taget det enda, som förtjänar att upptagas till närmare prövning, just emedan det är ett sådant inslag. Därmed vill jag givetvis icke hava sagt, att de siffror förslagsställaren framlagt som fördelningsresultat vore riktiga; detta beror naturligen ytterst av beskaffenheten hos det korporativa underlag, varpå de vila. Och detta underlag har förslagsställaren själv berövat varje väsentligt korporativt moment.

Förslagsställarens felsyn torde bero däraf, att han betraktar *korporationsvalen såsom en form för klassval*. Han säger, att »klassval kunna förrättas antingen så att vissa korporationer anses representera klasserna och å deras vägnar förrätta val eller att urväljarna välja själva direkt eller genom elektor». I verkligheten äro korporationsvalen något helt annat än klassval och på intet sätt blott en form för dessas förrättande, må vara att de tillika i viss mån kunna verka som klassval, vilket dock är för dem oväsentligt. Även om för klassval vissa valkorporationer skulle särskildt bildas, uppstår ingalunda därigenom ett korporationsval i egentlig mening, utan härför fordras, att för andra och egna ändamål bildade, befintliga eller tillskapade, korporationer erhålla även särskildt representationsrätt inom riksdagen. Därför äro korporationerna icke heller något slags representation för olika klasser; ja de hava över huvud intet med klassindelningen att skaffa.

Det andra misstag, vartill denna sammanblandning av klass- och korporationsval givit anledning, består däri, att man menat korporationsvalen vara omöjliga bl. a. på den grund, att korporationerna inom ett land icke äro så talrika, att varje klass blir genom dem representerad, och att förty genom korporationsval icke hela folket, så vidt det är i grupper fördelat, kan bliva representerat. Det är alldeles riktigt, att korporationerna aldrig kunna så att säga uttömma folkets hela massa, men detta är icke heller deras uppgift, lika litet som det är korporationsvalens uppgift att åstadkomma en representation av klasserna eller grupperna. Korporationer såsom underlag för bildandet av en representation kunna för den skull aldrig användas, om det gäller andra kammaren, i vilken folket i dess helhet såsom maktmassa eller maktmassor skall representeras. Där måste alla, som tillhöra berättigade maktfaktorer, på något sätt komma med. Men när det gäller första kammaren, är det tvärtom icke denna maktintressesynpunkt, som blir den avgörande, utan en annan, nämligen folket såsom i förvaltningsväg självstyrande. Här blir huvudfrågan den, på vilka områden och i vilka avseenden en självstyrelse äger rum, icke om alla äro med i denna. Och därvid kunna och böra de korporationer, som hava erhållit eller lämpligen må erhålla självstyrelsuppgifter, komma i betrak-

tande, alldeles oavsett huru de förhålla sig till klasserna. Klarast och enklast torde frågan vinna sin nödiga belysning genom en blick på den svenska riksdagens representativa karaktär och ställning.

*

Den n. v. svenska riksdagen är i motsats till den gamla ständsriksdagen en enhet av två lika berättigade delar, vilka äga bestånd allenast såsom delar av enheten, under det att i ständsriksdagen stånden voro var för sig fristående enheter, vilka dock gemensamt bildade riksens ständer såsom sammanfattande helhet. Den formella likställighet, som grundlagen föreskriver i fråga om de båda kamrarna, kan även vara en reell, men detta beror ytterst av deras egen sammansättning; förutsättningen för en reell likställighet är, att vardera erhåller verkligt representativ karaktär och verkligt skiljaktig representativ karaktär. Vid ursprungslighet kunna konstlade skiljaktigheter aldrig förhindra, att andra kammaren får reell övertikt; vid verklig ursprungsolikhet får likställigheten lätteligen en dualism till följd, men vid en ursprungslighet med verkligt olika representativ ställning, d. v. s. när båda härledas ur folket, men representera detta i helt olika avseenden såsom t. ex. den amerikanska presidenten och kongressen, blir reell likställighet utan dylik dualism en naturlig följd.

De gamla svenska riksständen, sådana de framträdde vid riksdagen, hade en dubbel karaktär. Å ena sidan utgjorde de intresse-representationer för de fyra stånd, vari folket sedan äldre tid differentierats, och med lika rätt för varje stånd; det blev en verklig intresserepresentation även för folket i dess helhet. Ur denna synpunkt är det, som man hittills nästan uteslutande velat betrakta ständsriksdagen, och detta förhållande förklarar, att man så enstämmigt kunnat utdöma ständsriksdagen i och med de gamla ståndens fortgående inre upplösning. Men å andra sidan voro riksständen icke alldeles identiska med stånden, de voro icke blott intresserepresentationer för dessa, utan de voro i minst lika hög grad *en korporativt färgad representation av den svenska förvaltningens folk.*

Ridderskapet och adeln utgjorde det stånd, som hade till väsentlig egen uppgift att handhava statens förvaltning; det var ämbetsmannaståndet och det administrativt ledande ståndet, i sig inneslutande så att säga spetsarna av all ämbetsförvaltning i riket. Sin styrka hade ståndet just härigenom; icke därför att det satt inne med en viss rikare och större sakkunskap, utan därför att ämbetsförvaltningen allt mera blivit henstommen och ryggraden i den svenska samhällsbyggnaden. Såsom ansvariga utövare av denna hade ståndets ledamöter en naturlig benägenhet att bedöma förefallande frågor främst och huvudsakligast ur ämbetsförvaltningssynpunkt och med beaktande av dennas krav, utan att därvid bindas av något visst ämbetes uppgifter och ställning. Såsom in-

tresserepresentation åter var R. o. A. representation för den större jordegendomen och den så att säga allmänna högre, icke lärda, bildningen.

Prästeståndet representerade däremot den lärda bildningen och det andliga livet i dess olika former. Men det var tillika en representation för stiftet och kontrakten såsom både administrativa enheter och kyrkliga självstyrelsekorporationer, om man allenast fasthåller att den kyrkliga självstyrelsen visst icke behövde eller ens i våra dagar behöver betyda en folklig självstyrelse. Den svenska kyrkan såsom nationalkyrka intager en starkare ställning än den av blott korporation, i det att den snarare utgör sammanfattningen av ett flertal korporativa bildningar på grundvalen av religiös eller kulturell arbetsgemenskap inom kyrka, skola och universitet. Samtliga dessa hade eller strävade efter egen representation inom prästeståndet, icke så mycket i sin egenskap av klass eller grupp, utan fastmera i följd av sina administrativa uppgifter och vikten av dessas behöriga beaktande även i riksdagsarbetet.

Borgareståndet skulle väl främst vara en borgerskapets representation, men utdanades mer och mer till en representation för städerna såsom självstyrande enheter. De ombud, som sändes till riksdagen, utgjordes också väsentligen av självstyrelseorganen, borgmästare, rådmän eller personer som eljes voro verksamma i stadens angelägenheter. Man har på denna grund icke utan fog kunnat säga, att även borgarståndet blev ett ämbetsstånd, men egentligen förhöll sig saken så, att det icke var ämbets-, utan den lokala självförvaltningen, som här fick, vad städerna angick, en representation, vilken också inom bondeståndet hade sin fulla motvarighet.

Gemenligen brukar bondeståndet anses som det enda icke-ämbetsståndet och som en ren intresserepresentation för bondeklassen. Emellertid var bondeståndet fullt ut lika mycket en häradsrepresentation, varvid det gäller att ej förglömma, huru just häradet utgjorde den svenska landsbygdens självstyrelseenhet. Häradets betydelse som förvaltningsområde förminskades visserligen efter hand, och denna förändring sammanhängde väsentligen med sockenstämmornas tillväxande betydelse under 1800-talet, varigenom den gamla häradsförvaltningen i mera engelskliknande självstyrelseformer allt mera ersattes av en sockenförvaltning genom valda organ och omedelbara stämmor med alla röstägande. Det var denna förvandling lika mycket som bondeståndets egen inre omdaning, varur behovet av en reform beträffande representationen framgick.

När slutligen representationsreformen av 1865—66 genomfördes, skedde detta därför under mycket nära anknytning till den utveckling av självstyrelse- och förvaltningsorganisationen, som då kommit till stadga och någorlunda fasthet. Den nya andra kam-maren byggde visserligen icke på de gamla borgare- och bondestånden såsom stånd eller grupp-gemenskaper, men väl på dem i

deras egenskap av representationer för den kommunala självstyrelsen. Skillnaden mellan land och stad bibehölls, den kommunala rösträtten kombinerades med den politiska och även om valkretsarna å landet icke kommo att sammanfalla med socknarna, så fingo dock dessa såsom kommunalenheter därvid en viss betydelse. Utan att fasthålla detta inre och nödvändiga samband mellan andra kammaren och de gamla två lägre stånden kan man icke rätt fatta representationsreformens verkliga innebörd och dess grundande på rent svenska, historiskt givna förutsättningar.

Men sambandet mellan den nya riksdagen och de gamla riksstånden visar sig vara ännu starkare om man betraktar första kammaren och dess bildande. Mycket har skrivits och skrives än om L. de Geers mening och avsikt med första kammaren. Den frågan synes mig dock sakna större intresse, då det i grunden är tämligen likgiltigt, vad upphovsmannen önskat och menat, enkanterligen när han icke var en statsman av större mått än den mycket överskattade L. de Geer. Större intresse erbjuder det att undersöka det så att säga objektiva sammanhanget och härvid faller främst i ögonen, att vad som erfordrades, för att den nya riksdagen skulle kunna fylla den gamlas uppgifter och trädå helt i dess ställe, det var, att ämbetsförvaltningen oberoende av kommunerna erhöll sin särskilda representation. Då man icke längre ville behålla självskrivnenheten och då icke heller längre adeln i sig inneslöt det mesta av ämbeten och tjänster liksom ej längre prästerskapet utgjorde den lärda bildningens egentliga målsmän i en tid, då naturvetenskaperna trängde fram på humanismens bekostnad, fanns ingen annan utväg än att genom anordnande av val söka sörja för en ämbetsrepresentations åstadkommande. Och detta skedde genom anknytning till landstingen och vissa stadsfullmäktige.

Mycket skulle man misstaga sig, om man häri ville se vare sig ett slags indirekta val eller ett kommunalt inslag. Landstingen och de stadsfullmäktige, som ersatte dessa, betraktades ursprungligen som ett slags representationer, vilka alltför lätt kunde få de gamla lokala utskottsriksdagarnas karaktär — uttryckligen varnades i ämbetsskrivelser landstingen för att taga befattning med riksfrågor — men man ville på samma gång i dem se förvaltningskorporationer, vilka genom sin homogena sammansättning lätteligen borde vara i stånd att förrätta de val, som behövdes för att låta den allmänna högre bildningens och ämbetsförvaltningens målsmän erhålla plats i riksdagen. Det vanliga talet om nationens bäste och mest upplysta män o. s. v., som skulle härigenom utses, eller om fåtalsgruppernas representation genom landstingens val är intet annat än en förskönande och delvis vilseledande omskrivning av det faktum, att inom landstingen *under landshövdingarnas ledning* funnos de bästa förutsättningarna för val av just de element, som behövdes, vare sig de valde sedan visade sig vara en elit eller icke: elitsynpunkten är helt och hållet underordnad, huvudsaken var, att den svenska förvaltningen kunde förbliva lika allsidigt

representerad som förut. Ur denna synpunkt kan sägas, att första kammaren blev efterträdaren till prästeståndet samt R. o. A., ehuru icke i deras egenskap av enskilda intresserepresentationer.

Sin förmåga att garantera ämbetsförvaltningens representation inom riksdagen förlorade landstingen egentligen först med 1909 års reform. Därigenom upphörde de att vara homogena korporationer, och därigenom fick partipolitiken dem helt i sin makt, i det att det vid valen av landstingsmän alltid gällde att vinna så många platser som möjligt åt partierna. Det blev nu partierna, icke ämbetsförvaltningen, som det gällde att tillförsäkra representationer. Och detta så mycket mera, som samma års reform beträffande andra kammaren ej blott upphävde den gamla skillnaden mellan land och stad, utan också och framför allt drog ett tjockt streck över andra kammarens samband med den kommunala självstyrelsen. I själva verket skapade man genom proportionalismen, som fick verka på båda kamrarna, en ofullgången och ofärdig intresserepresentation, vilken dock kunde verka väsentligen blott till en enda grupps fördel: först med 1917 års valrörelse har det visat sig genom bondeförbunden, att även andra grupper kunna, om de följdriktigt och endräktigt vilja, begagna systemet även till sin förmån — med sönderbrytande av partiorganisationen i dess gamla former och införande efter hand av en ny och vida strängare. På denna väg har nu första kammaren mer och mer omdanats till en försvagad efterbildning av den andra: ursprungligheten har bibehållits, men den representativa olikheten har nästan försvunnit, och därmed är i realiteten andra kammarens primat på bästa väg att förverkligas.

Därför är det fullkomligt riktigt, när dr Hildebrand i sitt förslag betonar nödvändigheten av en förstakammarreform, så vida första kammaren skall bevara sin både reella och formella likställighet med andra kammaren. Och det ligger onekligen en mycket stor fara även i minsta dröjsmål. Men vägen till räddning heter icke klassval, utan korporationsval. Redan nu är det för den, som vill bruka sina ögon till att se, uppenbart, att vårt gällande andrakammarvalsätt käpprätt leder in i intresserepresentationen med klassval eller gruppval. Till en början kan saken maskeras genom proportionalismen. Men ju mera denna utvecklas till att omfatta allt större kretsar och allt flera personer att vid varje val välja, desto säkrare blir den proportion, som principiellt skulle bero av deltagandet i valet, stabiliserad efter gruppnummerären. Och härvid kommer med nödvändighet en strävan hos grupperna, i den mån de i likhet med arbetare och bönder, socialt betonas och organiseras i stället för partierna, att göra sig gällande till så stor gruppanslutning, att gruppen uppväger en var av övriga grupper. Vägen mot klassvalen ligger öppen och klar. Skulle man då samtidigt söka bygga även första kamaren på klass- eller gruppvalens grund, så skulle detta helt enkelt betyda, att man motverkade just det mål, man ville vinna. Målet är representativ olikhet trots ursprungs-

gemenskap mellan kamrarna; medlet kan då icke vara — klassval till båda!

Däremot betyda korporationsvalen ett återknyttande till förvaltningsrepresentationens tanke. Den moderna statsförvaltningen har i långt större utsträckning än förr blivit en självförvaltning och begagnat sig av självstyrelsens former och medel. Främst visar sig detta i den kommunala förvaltningen. Men här har också mer än förr en centralisering gjort sig gällande, som tagit sig uttryck däri, att landstingen fått väsentligt ökad förvaltningsbetydelse. Om de än med homogeniteten förlorat sin gamla förmåga att utgöra valkorporationer för ämbetsförvaltningen i allmänhet, hava de i stället erhållit möjlighet att genom sina val låta den kommunala förvaltningen erhålla en representation, som allt mera försvunnit ur andra kammaren. Det behöves blott att genom reduktion och fixering av antalet representanter avskära den obehöriga sammanblandning av politiskt och kommunalt, som blomstrat under rätten att välja i förhållande till antalet. Vid sidan av landstingen hava emellertid uppstått andra korporationer eller kunna uppstå sådana med möjlighet till egen förvaltning och därmed till val av första kammarledamöter: jag har i denna tidskrifts förra årgång angivit några riktlinier i fråga om sättet att på denna väg bygga upp en första kammare. Och jag kan därför begränsa mig till en granskning av några principinvändningar mot korporationsvalen, särskilt med hänsyn till vad d:r Hildebrand härom anfört.

•

»Vi äga icke ett sådant nät av korporationer som täcker de olika klasserna. Stora luckor uppkomma.» Detta är förslagsstäl-
larens första invändning. Då utgångspunkten är felaktig, förfaller hela invändningen. Det enda, som står kvar, är en viss tvekan, huruvida en första kammare, byggd på korporationsval, som icke omfatta alla klasser, kan sägas hava ursprungslighet med andra kammaren. Så vida man för ursprungslighet fordrar, att alla skola med sina röster, direkt eller indirekt medverka vid valen, saknas utan tvivel sådan ursprungslighet. Men detta är i grunden oväsentligt. Huvudsaken blir, att korporationsvalen avse *folket i dess helhet*, icke folkets alla klasser och individer. Det är just *det på olika sätt organiserade folket*, som skall i båda fallen vara verksamt, och *olikheten* kan främst bestå just däri, att de enskildes medverkan gestaltas högst olika i de särskilda fallen. Lika väl som man måste skilja mellan representationsrätt och rösträtt och lika visst som representation kan finnas utan rösträtt, lika visst blir hela folket representerat genom korporationsval, försävidt dess hela förvaltning därigenom blir representerad. Då denna är dels ämbets-, dels självförvaltning, blir det behöfligt att valkorporationerna äro i stånd att utse en representation för alla de former

härav, som finnas. Sker detta, är det alldeles likgiltigt, huruvida alla klasser eller individer därvid fått medverka eller icke.

»Förefintliga korporationer intaga ej alltid en så auktoritativ ställning, att de av klasserna betraktas såsom tillräckligt representativa.» Efter som klasserna intet hava med korporationerna att skaffa förfaller även denna andra anmärkning. Men det bör också betonas, att vad det kommer an på, icke är den mer eller mindre autoritativa ställningen, utan allenast det enkla faktum, att en viss korporation har eller saknar allmänna förvaltningsuppgifter. Om och i den mån sådana lagts i en korporations händer, har den tillräcklig grund för valrätt. Dess större eller mindre auktoritet och betydelse blir av intresse först när det gäller att fixera det antal representanter, som samma korporation har att utse. Härvid måste statens egen uppskattning av denna betydelse bliva avgörande. Och om en viss godtycklighet icke kan undvikas, så beror detta därav, att det uteslutande är en lämplighets-, icke såsom vid klassvalen tillika en makt- eller rättvisefråga.

»Korporationerna måste omorganiseras innan de lämna sig för uppdraget att förrätta val å vissa klassers vägnar.» Denna tredje invändning har ingen större bärkraft än de förra av samma skäl. Om det vore fråga om val å vissa klassers vägnar, så vore anmärkningen riktig; nu är det alls inte fråga härom, och då kvarstår blott spørsmålet, om en dylik omorganisation av andra skäl behöves. Härtill kan svaras klart nekande, i det att de korporationer, som skulle komma i fråga, skulle göra detta, just emedan de organiserats för vissa förvaltningsuppgifter, och för den skull också böra i denna sin organisation vara fullt lämpade för val av representanter för samma förvaltningsverksamhet.

»Det vore för korporationerna själva skadligt att dragas in i det politiska livet. Denna sista och fjärde invändning är den allvarligaste och har till synes mycket fog för sig. Alldeles särskildt avskräckande måste t. ex. den tanken verka, att universitetens eller läroverkens lärareplatser skulle komma att tillsättas med fäst avseende å ett kommande förstakammarval och röstfördelningen därvid. Men faran är icke så stor som den synes. Först och främst måste erinras, att valperioden bör vara lång och att alltså valen icke ofta återkomma. Därefter bör ihågkommas, att antalet platser, som skall besättas, för varje korporation bör bestämmas på sådant sätt, att, när bristande politisk homogenitet kan förutses såsom normalt förhållande, korporationen får tillsätta så många eller så få platser, att denna brist neutraliseras, i det att de motsatta huvudriktningarna båda kunna i lika grad tillgodoses. Men viktigast är dock i detta hänseende en annan omständighet, som alltför lätt förbises. Man jämför nämligen förhållandena med vad erfarenheten givit vid handen rörande landstingen, men man förbiser härvid, att de n. v. landstingen och vissa stadsfullmäktige äro likartade korporationer med exklusiv valrätt, under det att vid rena korporationsval det bleve fråga om ett flertal olikartade korporationer, för

vilka det gällde att i första hand låta det förvaltningsintresse, som av dem uppbures, icke förtrampas av andra: alla äro de statliga intressen, men alla behöva de ock representeras. Detta behov att främst låta korporationsverksamheten bliva utslagsgivande skulle säkerligen väsentligt motverka den befarade olägenheten av ett indragande i det politiska livet, för så vidt därmed menas det politiska partilivet och partikivet. Att ett indragande på annat sätt i politiken skulle vara till skada, måste bestridas, i det att korporationen aldrig kan såsom förvaltningskorporation undgå delaktighet i statens utveckling och verksamhet härför, d. v. s. i politiken. Erfarenheten från äldre tider och från andra länder vittnar ej heller om någon större fara i detta hänseende.

Allt som allt, korporationsvalen kunna icke fördömas på hittills anförda grunder, för så vidt fråga är om första kammarens bildande, men väl om det gäller andra kammaren. Klassvalen åter eller gruppvalen, som de böra kallas, äro föga lämpliga för första kammaren, men väl för den andra. Båda betyda en intresserepresentation: klassvalen en representation av de enskilda gruppintressena, korporationsvalen av de offentliga förvaltningsintressena. Att de sistnämnda nu som förr böra läggas till grund vid första kammarens bildande, torde få anses självklart.

Statsministerämbetets genesis.

Ett bidrag till de konstitutionella idéernas historia i Sverige.

Av

fil. mag. Nils Forssell.

(Forts.).

Kravet på en svensk konseljpresident restes att börja med av förstakammaroppositionen såsom identiskt med kravet på en stark regering i stället för De Geers svaga regemente under tiden efter representationsreformen. Riksdagen lämnades enligt oppositionens mening utan ledning. Vid den första remissen av statsverksproposition under den nya ordningen saknades regeringen på stadsrådsbänken; endast motspänstigt fogade den sig i att vid dechargede-batten upptaga kritik till hemötande, när icke formella anmärkningar från konstitutionsutskottet förelåge; EHRENHEIM¹ berättar också, att ministären dessa år hyllat den grundsatsen, att icke dess medlemmar borde gripa till ordet i kamrarna med anledning av väckta motioner. Frånsett sådana formella kriterier på regeringspassivitet, märktes också en stor böjlighet i sak efter representationens stämningar: citeras må endast statsrådets känslighet i anslagsfrågor vid 1868 års riksdag samt den ödesdigra roll i den första De Geerska ministärens historia, som dess vacklan i den s. k. frågan om handels- och manufaktur-fonden kom att spela. Sedan De Geer i juni 1870 avgått, fortfor dock maktlöshet att karaktärisera den politiska ledningen, och den framträdde särskilt i tvänne moment. Försvarsfrågan provocerade i oktober 1871 en långvarig ministerkris, som likvisst utmynnade i ett tröstlöst status quo på ministerbänken, på ett undantag när. Dessa sistnämnda händelser ha uppenbarligen haft direkt betydelse för statsministertankens frammarsch². Det

¹ Några minnen. s. 85. Bergstedt betonar (Samtiden 1874 n:o 21), att med representationsreformen den äldre liberalismens idéer uttömts.

² Veckotidskriften Samtiden 1872. n:o 20. »De till nästa riksdag vilande grundlagsändringarna äro få och jämförelsevis av mindre vikt. Den mest betydande är utan allt tvivel den om införandet av en konseljpresident. Uppslaget därtill gavs av 1868 års konstitutionsutskott, men tanken förmådde icke då vinna kamrarnas bifall och skulle sannolikt icke heller denna gång hava förmått det utom de händelser, som inträffade omedelbart efter den urtima riksdagen och vilkas återupprepan- de i

andra öppna manifesterandet av regeringens svaghet kom 1875, då den kungl. propositionen i försvarsfrågan åtföljdes av en serie reservationer från olika statsråd samt till råga på måttet ett avstyrkande av förslagets framläggande för riksdagen »åtminstone försåvidt därmed avses deras antagande till lag»¹ — från chefen för finansdepartementet. 1876 blev statsministerinstitutionen grundlagfäst.

Visserligen har man² velat deducera denna slapphet och söndring i styrelsen ur 1866 års reform, som en följdverkan av denna, men å andra sidan har man även hävdadt, att den berott på ett mer eller mindre av vilja hos de ledande personerna, att De Geer med den auktoritet han ägde år 1867 hade t. ex. kunnat föra försvarsfrågan i hamn omedelbart och i ett sammanhang. Huru som helst, statsrådets krävande belägenhet inför de årliga riksdagarna var påtaglig. För att anföra en talare³ i 1870 års märkliga förstakammardebatt i dechargefrågan, anmärktes det, att det fordrades »mer än mänskliga krafter för konungens rådgivare att fyra månader på året vara dagligen på brächen och försvara regeringens förslag och under övriga åtta månader utan rast och ro utarbета dessa förslag». Under en dylik påpressning sjönk lätteligen regeringens betydelse, och initiativet överflyttades till riksdagen och följden blev så, enligt en författares⁴ ord »en fullkomlig cirkelgång, så att förslagen till förbättring gå runt om från riksdagen till regeringen, från regeringen till en komité; därpå åter till regeringen och slutligen till riksdagen, der alltsammans stannar i stöpet».

Det prekära i statsrådets situation gentemot riksdagen syntes yttermera tillskärpt genom deras inbördes självständighet, grundlagfäst genom deras individuella ansvar och yttermera stärkt genom 1841 års departementalreform, som skapat skilda verksamhetsfärer för de flesta av dem; särskilt efter det att De Geer dragit sig tillbaka, tycktes denna söndring betänkelig. 1873 påpekade EHRENHEIM⁵, under betonande av att »det kollektiva» draget i konseljen måste framträda, att »genom den ständiga beröring, i vilken statsrådets ledamöter kommo med representationen under de årliga riksdagarna, det *personliga* i Statsrådet, eller de särskilda departements- chefernas från varandra tämligen fristående ställning,

---

samma form förslaget synes hava avsett att förekomma». Det kan i detta sammanhang påpekas, att det är efter år 1871, som de ymniga debatterna i ämnet förekomma; förut föllo endast sporadiska yttranden i frågan.

¹ Kungl. Maj:ts Nåd. Proposition n:o 18.

² Märket G. N. s. 21 framhäver, att det är svårt att finna ministrar, som både ha kontakt med riksdagen och den ämbetsmannarutin, som kräves.

³ Friherre von SCHWERIN F. K. 1870. II. s. 340.

⁴ DALMAN i Nya Dagligt Allehanda d. 6 april 1870.

⁵ F. K. 1873. I. s. 105. Jfr Samtiden 1874 n:o 12. Bergstedt betonar här, att departementschefernas självfrådighet alldeles eliminerar konungens inflytande.

ännu starkare skulle framträda». Det skick, vari försvarspropositionen år 1875 kom till offentligheten, förmådde greve HENNING HAMILTON¹ att sedermera förfäkta, att ett statsråd hellre borde avgå än på detta sätt genom reservation diskreditera ett regeringens förslag: om han kvarstode, försattes han ju i det läge, att han »antingen måste uppträda mot den regering, han tillhör, eller försumma sin plikt att vid riksdagen verka för det beslut, varigenom han anser landets väl befrämjas». Man menade då, att kravet på en samlad och enhetlig regeringspolitik förutsatte en speciell målsman för densamma, en konseljpresident, »en man, som, om jag så får uttrycka mig, utgör det politiska programmet»². Skulle nu också denne lämpligen uppbära den formella värdigheten av statsminister? Det var den fråga, som i första hand uppställde sig.

Även från reformvännerna närstående håll uttalades det visserligen så tidigt som år 1870, innan de stora slitningarna mellan regering och riksdag 1871 och 1875, att detta icke vore nödigt³: inom konseljen »uppstår säkerligen frivilligt och liksom av sig själv det förhållande, att den mest framstående personligheten utövar ett ledande inflytande». Från motsidan vindicerades, att om en statsministervärdighet tilldelades en person, som icke vore mäktig av en verklig prestige, bleve läget inom konseljen skevt⁴. Oppositionen mot att låta regeringens politiska färg koncentreras på en enda man, motiverades också ur synpunkten av att dennes post då skulle bli svår att på ett hedrande sätt rekrytera. »Har man anledning att förmoda, att anmärkningar och klander av de missnöjda — ett parti, som alltid finnes — komme att koncentrera sig på den främste mannen i statsrådet, skulle därav sannolikt föranledas en ökad svårighet att för platsen vinna personer, man kunde anse därtill mest lämpliga», yttrar justitiestatsminister ADLERCREUTZ 1872⁵; i hans ord återspegla sig måhända både minnet av vedermödorna från 1871 års ministerkris och en något byråkratisk motvilja mot den offentliga politikens yrkesutövare. Men å ändra sidan hävdades det, att en statsministerpost skulle bli — icke allenast friktionspunkten, där all »avund»⁶ utkristalliserade sig — utan fastmer ansvarsmedvetandets knytfäste inom ett politiskt system, där ansvaret annars mer och mer bleve hemlöst. Problemläget blir: ansvarsdivision eller ansvarskoncentration, och exposén

¹ F. K. 1876. n:o 4. s. 30.

² Hr HALLENBORG. F. K. 1876. n:o 4. s. 45.

³ GRIPENSTEDT d. 19 april 1870 i Nya Dagligt Allehanda.

⁴ Hr WÆRN. F. K. 1876. n:o 4. s. 50.

⁵ F. K. 1872. III. s. 108.

⁶ Greve SPARRE. A. K. 1875. n:o 31. s. 23. S. refererar där också ett samtal, som han skulle haft med Hans Järta, medan 1840-41 års riksdag pågick, och vari Järta blottat för honom den innersta anledningen till att år 1809 icke ministrar, men statssekreterare införts: »egentliga orsaken, varför man, den tid, då vår nuvarande grundlag stiftades, icke ville intaga ministrar, utan i deras ställe statssekreterare, bestod däruti, att, såsom

av denna frågeställning har lämnats av en person (prof. RYDIN) och på ett sätt, som rättfärdiga ett citat¹:

»Den tid kan komma, då det icke finnes en enda person i hela Sveriges rike, som är ansvarig eller vill taga ansvaret på sig för vad som sker. Statsrådet fördelar sig nämligen uti de särskilda departementen, inom detsamma finnes ingen kollektivitet och ingen person, som står i ansvar för det hela, utan ministerrarna citera Riksdagens skrivelser och expediera de löpande ärendena. Riksdagen åter å sin sida fördelar sig i de båda kamrarna, vilka var för sig fatta sina beslut, och till följd av den slutna voteringen behöver ingen representant förklara, att jag haft den eller den åsikten och står ansvarig för det eller det beslutet. Vidare hör man sägas: för min del skulle jag vilja göra så eller så, men mina kommittenter vilja det icke, och därför kan jag det icke heller. Då på sådant sätt var och en skyller ifrån sig på den andra, då konungens ansvar vilar på hans rådgivare, då dessa skudda ifrån sig det på representationen och de enskilda representanterna skylla på sina kommittenter, kommer man slutligen därhän, att ingen person står i ansvar för regeringssystemet. Genom den nu föreslagna förändringen åstadkommes dock, att inom regeringen alltid finnes en person, som icke kan undandraga sig detta ansvar, och man bör då kunna hoppas, att denna ansvarighetskänsla skall utbreda sig från regeringen till representationen, dess särskilda avdelningar och ledamöter.»

Det anförda må gälla som en illustration, hurusom man tänkte sig ett, om icke »parlamentariskt», så dock monistiskt motiverat, styrelsesystem, visserligen utan partiväldets fundament och med bibehållande av tvåkammarsprincipen, men likvisst med »offentlighetens ljus» som allena saliggörande remedium, utdestillerande »ansvar» hos den, som i fullaste mått utsattes därför. Det byråkratiska momentet, som framskyntade hos Adlercreutz,

---

han uttryckte sig, de, som intaga de förnämsta platserna i samhället, såsom ledare av allmänna ärenden, så ofta bliva föremål för avund. Detta ville han undvika». Citatet kan ju åtminstone illustrera Sparres höga värdesättning av Järtas roll år 1809. För övrigt styrker S. sin åsikt om avundens betydelse även med följande ord: »Som bekant anser en fransk författare avunden var en av människans största synder». S:s framställning går uppenbarligen här som annars i den lättare stilen. Det förtjänar dessutom att uppmärksammas, ätt man ganska tidigt på högsta håll visade sig inse den faktiska kursförändring, som gått av stapeln med 1866 års reform. K. Brevet av d. 10 jan. 1868 stadgar sålunda, »att den värdighet, som grundlagen tillägger statsministrar och statsråd, skall av dem innehavas så länge de sina ämbeten bekläda». Enligt Marcellus (Ur dagens krönika 1885, s. 5711, var ändamålet med detta brev att underlätta för ringare situerade personer att vinna tillträde till statsrådsplatserna.

¹ F. K. 1873. I. s. 124. Om brytningen mellan byråkratiska och dynastiska riktningar inom riksstyrelsen under 1800-talet, se: Svenskt statsmanskap. Också ett försök att belysa den s. k. ministerkrisen av Spector. (P. A. Siljeström, 1872).

tyckes hos Rydin till den grad vara eliminerat, att varje antydan om ett personligt ansvar inför uppgiften saknas.

Godtog man nu tanken på en statsminister som målsman för regeringspolitiken, uppstod frågan, huruvida därmed *hela* statsrådsuppsättningen skulle »politiseras» eller en arbetsfördelning ske, så att den förstnämnde representerade, stode och fölle med det politiska programmet, och de övriga handlade rena fackuppgifter.

En anordning i överensstämmelse med sistnämnda alternativ föresvävade i själva verket flera av reformvännerna. Man ville redan i statsrådets givna organisation finna en dylik uppdelning, såsom då De Geer år 1868 uttalade den tanken, att visserligen departementscheferna, men ej de konsultativa statsråden, genom sin ställning ägde politisk betydelse¹. Som reformförslag framträder åter uppdelningstanken hos CARLÉN² en grupp inom konseljen svarar politiskt för regeringens hållning och för de speciella förslag, som övriga ledamöter av densamma förberedt. Den motion, som sluttligen för statsministerplanen till seger, hr WALLENBERGS av 1875³, präglas av den tanken, att om ett av statsråden såsom konseljpresident representerar de politiska synpunkterna, behöva vid ministerkris icke nödvändigtvis med honom fackministrarna avgå. Denna uppdelningssträvan mellan sakligt och politiskt förefaller i det hela mindre som en ledande idé än som en kompromiss: man hade att taga hänsyn till den ministeriella självkänslan och man väjde undan för den genom att hävda, att en statsminister icke behövde inkräkta på sina kollegers sfärer utan kunde bli en »fackminister», låt vara av politisk art, vid sidan av de andra redan grundlagfästade. För motståndarna förblev det dock icke doldt, hur expansivt detta politiska element vore; hr WENNERBERG⁴ påpekade, att »om en konseljpresident skall betyda, vad han i andra länder betyder, så måste han omgiva sig med, så vidt möjligt, politiskt framstående män». Då dessa icke

¹ EHRENHEIM. Några minnen, s. 59. I detta samband kan också uppmärksammas en punkt i »ministerkrisen» av G. N. 1871 s. 16: när statsråden samtliga demissionerade 1871 d. 3 okt. borde endast krigsministern ha föbragt försvarsfrågan som anledning till sin avgång, de övriga statsrådsledamöterna sin politiska medansvarighet i urtima riksdagens inkallande.

² Hr CARLÉNS motion i A. K. 1872, n:o 195. Han föreslog bl. a. (enligt K. U:s utlåtande n:o 9 s. 8): »en *ministerkonselj* av sex eller sju ledamöter, handläggande de egentliga regeringsärendena och inför representationen ansvarig för riksstyrelsens förande, en *statsrådsconselj* av fem ledamöter, utövande domsrätt i högsta instans i alla icke judiciella mål och utgörande en ekonomisk lagberedning, i det närmaste oberoende av de politiska vindkasterna». I motionen utvecklar hr CARLÉN (s. 7) närmare skälen för sitt förslag. De äro att begränsa den politiska ansvarigheten, så att »ledamöterna av densamma (statsrådsconseljen) i de aldraflest fall finna sig oberörda av de politiska opinionsvindarna och kunna alltså saklöst kvarstanna på sina platser, även om alla ledamöterna av ministerkonseljen måste lämna sina för andra.»

³ F. K. motion n:o 46. 1875.

⁴ F. K. 1876. I. n:o 4. s. 43.

gärna tillika kunna i fullaste mening representera sakkunskapen, kräver denna ett substitut. Hr WENNERBERG kommer så fram till den profetiskt klingande satsen, att man »inom kort får vara betänkt på vidtagandet av en ytterligare förändring i samma riktning, nämligen införandet av statssekreterare eller något dem motsvarande». När det politiska »ansvaret», i hr RYDINS mening, skulle gå in i svensk författning, måste facksynpunkterna förr eller senare i motsvarande mån gå ut därur — det är kontentan i hr WENNERBERGS reflexioner, och de kunna åtminstone sägas ställa problemet på dess spets.

Från en annan sida, men med lika stor skärpa, pekade en annan talare på diskussionens kärna, när han tog fasta på avsikten att i och med statsministerämbetets införande legalisera det politiska ansvarsutkrävandet och sporde: »vad betydelse erhålla då 106 och 107 §§ Regeringsformen, som stadga, att riksdagen äger att ingå till Kungl. Maj:t med begäran om den ene eller andre statsrådsledamotens entledigande?»¹ Eller med andra ord: var det politiska ansvarsutkrävandet redan faktum eller ej? Och, i sistnämnda fall, måste det då bliva verklighet, såsom konsekvens av att den nya riksdagsordningen införts? Det är bekant, att WALLENBERG besvarat den förstnämnda frågan med ja, och rentav föreslagit, att § 107 borde utgå ur Rf.²; i allmänhet var samtiden dock icke färdig med ett dylikt domslut. Men med desto större enighet samlades man på få undantag när omkring den meningen, att detta ansvar — eller »parlamentarismen» som det också benämndes — framdeles skulle komma att realiseras³. Spörsmålet blev då i allmänhet det, huruvida ett statsministerämbete redan nu borde införas, som en den parlamentariska utvecklingens toppunkt.

Man hade från konservativ sida påpekat⁴, att i England den förste ministerns ställning baserades på sedvanerättslig grund och

¹ Grefve Sparre A. K. 1876, n:o 7, s. 27.

² F. K. 1873 motion n:o 39.

³ Se t. ex. A. K. 1873. I. s. 132: Hr DICKSON anser, att parlamentarismen skall komma och bliva lyckosam för landet, men folket är ännu ej moget; s. 133: Friherre AV SCHMIDT är av liknande mening; s. 134: P. STAAFF: »En gång i framtiden, då ministären kommer att växla var månad, var vecka, ja, kanske varje dag, då kan det vara tid att företaga den föreslagna åtgärden, men nu skulle det vara ganska olyckligt att göra en sådan förändring, utan att på samma gång införa alla i sammanhang därmed stående institutioner» (om statsministerämbete) s. 165, 6: Hr LYTTEKENS om parlamentarismens annalkande. Om denna politiska fatalism, som mycket erinrar om Alexis de Tocquevilles förkunnelse om demokratiens nödvändighet, finnes som bekant även vittnesbörd från 1865 års debatter i representationsfrågan: på argument *mot* reformen kommer man dock fram till en slutsats för densamma. Jfr FLORÉN: Tillkomsten av 1866 års R. O. Göteborg 1912 s. 182. Även en »reaktionär» som greve Oscar Mörner synes tro på parlamentarismens tillkomst. F. K. 1873. I. s. 125—27. Det må i detta sammanhang nämnas, att icke Sven Adolf Hedin syns ha spelat någon roll i statsministerfrågan.

⁴ Jfr NORDSTRÖM F. K. 1873. I. s. 114. yttrandet må anföras såsom representativt för dåtida konservatism: »Högsta maktfördelningen är hos

att i motsats härtill vår författning vore »statutarisk», skriven rätt; ävenså hade man framhävt motsatsen mellan den ringa formella kompetens, som man ville tillerkänna statsministern såsom sådan, och den titel av »främste» statsrådsledamot, som man ville tillerkänna honom. LOUIS De GEER sökte på ett synnerligen kännetecknande sätt förlika dessa motsatser¹. Han anser, att det är »just en fördel att förslaget snarare lämnar rum för en utveckling av det förestavade ändamålet än det kategoriskt föreskriver, hur det skall vinnas»; han vill med andra ord åstadkomma en elastisk grundlagsparagraf, öppen mot de parlamentariska tendenser, som enligt hans mening oblidkeligen behärska tiden. Detta stämmer väl med den åskådning, som han i övrigt lagt i dagen som regeringens uppgift: att den helst bör stå över partisyften och från sin höjd hämta direktiv från de strömningar, som framträda inom en representation, vilken genom 1866 års reform bragts i nära kontakt med den »allmänna meningen», att regeringen i allmänhet bör vara ett rendestillerat uttryck för den sistnämndas sjudande innehåll. Vid sidan av LOUIS De GEERS doktrinära motivering² af ett statsministersämbete förljånar greve HENNING HAMILTONS att i korthet refereras som en originell variant av den samtida parlamen-

---

oss grundad på och fastställd genom statutarisk lag. I England äro parlamentets prerogativ, med undantag af bevillningsrätten, i de flesta fall grundade på erkänd sed. Själftva konseljpresidenten eller premierministern i England stöder sin tillvaro på denna grund, ehuru hans uppdrag, det oaktadt, innefattar en verksamhet af en ojämförligt mycket större betydelse, än den föreslagna konseljpresidenten hos oss skulle erhålla. Att genom lagstiftning söka införa ett parlamentariskt styrelsesätt, vore i själftva verket för öfrigt ett olösligt problemet. Det kan anmärkas, att ett i representationsreformens historia så viktigt förslag som det Anekarsvärd-Rickertska av år 1830 var kombineradt med ett utkast till Rf., där också § 107 var struken. Se S. J. Boëthius: Rickerts politiska idéer. Ett bidrag till liberalismens och konservatismens historia under förra hälften av 1800-talet. Historisk Tidskrift, 1905, s. 214.

¹ F. K. 1873. I. s. 116.

² Minnen II. s. 59: »Hvad man hade rätt att vänta af den nya representationen var, att den utveckling, som allt lefvande är underkastadt, gick säkrare än förut i den riktning, som var till allas bästa, eller åtminstone öfverensstämde med en allmänna mening, än den, som af stånden representerades. Och häruti ligger representationsreformens berättigande, såsom ett mål för sig, äfven om man kunde antaga, att allt skulle gått på samma sätt, om också förändringen icke skett». Gränström har om De Geers insats i 1865 års reform anmärkt att vinsten av densamma icke bestod »så mycket i en djupare representativ grundval — De Geer lade med afsikt gränsen för rösträtt så, att den ungefär skulle sammanfalla med den aktuella hos borgare- och bondestånden». (Gränström: Om plenum plenorum i form af gemensam överläggning mellan de fyra riksstånden. Göteborgs Högskolas årsskrift XXII. 1916. s. 34). Hur ville nu de Geer förlika denna sin åsikt att den allmänna opinionen kommit till sin rätt genom representationsreformen i riksdagen, med sitt vidhållande av de representativa grundvalarna av den gamla ständsriksdagen? De Geer har icke stått på den politiska personlighetsprincipens principiella basis, utan endast velat acceptera densamma, för såvitt som den kombinerades med aktgivande på »samhällets förkovran och välgång». FLORÉN a. a. s. 81.

tariska åskådningen. Kändt är hans slagord från 1867 års dechargedebatt: hellre parlamentarism än riksdagsvälde. I förevarande samband må det katastrofala i hans politiska uppfattning betonas. Visserligen förklarade han sig inse, att demokratiens¹ »på en viss kulturens ståndpunkt — — utgör ett nödvändigt villkor för samhällets lugna framåtskridande», men sedan med år 1866 ett brådstörtadt medgivande gjorts åt folkmakten fann han nödigt, att snarast tänkbart en stark regering upprättades, »förrän möjligen inom riksdagen en majoritet hunnit breda sig, som funne med sin fördel bättre överensstämmande att avslå det förslag i sådan syftning, som förr eller senare måste framställas»². Han befarade det värsta, om maktens tyngdpunkt stadfästes och förbleve hos riksdagen; redan förut hade han yttrat, det »historien icke företer ett enda exempel, att en talrik lagstiftande församling tagit ett lands styrelse i sin hand, utan att dess öde ganska snart blivit att *krossa* och *krossas*»³. I motsats mot LOUIS DE GEER ser han mindre till den juridiska bokstaven än till den politiska realiteten; den dualistiska svenska författningstypen måste upprätthållas, om också under parlamentarismens täckmantel och på bekostnad av 1809 års statsrättsliga urkunder, hellre än att en författningspolitisk monism, förankrad i riksdagen, uppkomme. Men organisationsuppgiften är trängande, ty med representationsreformen äro också dammarna undanryckta för demokratiens högflo. Ett svenskt konseljpresidentsämbete vore botemedlet mot tidens onda, den form, inom vilken regeringen kunde hämta styrka till motstånd.

Visserligen uppträda i debatterna även en del talare, som känna sig stå inför ett val mellan parlamentarism och 1809 års svenska konstitutionalism och som mena, att man bör möta den förstnämnda med ett: *principiis obsta!*⁴ Ju obetydligare formen vore av den grundlagsreform, genom vilken man ville införa en statsminister, dess ödesdigrare kunde dess politiska innebörd bli. Man gick så långt, att man av själva konseljpresidentsinstitutionen deducerade de största landsolyckor i samtiden⁵: Guizot hade i sin

¹ F. K. 1870. II. s. 354.

² Jfr i Nya Dagligt Allehanda d. 7 april 1870.

³ F. K. 1867. II. s. 322.

⁴ Jfr Sigurd Ribbing. F. K. 1876. I. n:o 4. s. 16.

⁵ Greve SPARRE. A. K. 1873. I. s. 140—151. Hr KEY replikerade, att Frankrikes olyckor i stället berott på »konflikten mellan vidskepelse och gudlöshet». Greve BJÖRNSTJERNA yttrade vid ett annat tillfälle (A. K. 1875. n:o 31. s. 27): »I Preussen, där väl ingen vill påstå, att konungamakten är svag, finnes likväl en sådan ministerpresident. Jag tror, att han sköter regeringen öfver så väl Preussen som hela Tyska Riket på ett sätt, att icke konungamakten åtminstone behöfver klaga däröfver.» Således ett förtroendevotum åt Bismarck i 1875 års debatt i den svenska andrakammaren! Det må i vart fall lämnas därhän, huruvida den preussiske monarken alltid kommit att känna sin personliga makt lika befrämjad genom en Bismarcks auktoritet. Vad här är av intresse, är att konstatera, hurusom debatten omkring statsministerinstitutionen fannade snart sagt allt mellan himmel och jord och återspeglade samtliga de dåtida stridsfrågorna.

andra ministerperiod dragit hela julimonarkien med sig i fallet, OLLIVIER hade genom sin avhängighet av representationen störtat Frankrike in i 1870 års krig, konseljpresidenten MONRAD — icke konungen — hade vållat, att Danmark miste Slesvig o. s. v.

*

Projektet om en statsminister tillhör ju även förvaltningsreformfrågornas krets och kan betraktas ur deras perspektiv; det förekommer tidigare, t. ex. i 1834 års riksdagsdebatter, direkt sammankoppladt med dessa spörsmål och likaså delvis efter 1866, såsom vi sett det i samband med statsrådsberedningen. Emellertid är kombinationen med en departementalreform av det ena eller andra slaget av sekundär betydelse, när man söker efter vårt svenska statsministerämbetes genesis. Det är sålunda icke på grund av någon av SCHULZENHEIMS båda motioner av 1868 och 1874, av CARLÉNS förslag 1872 eller konstitutionsutskottets av 1868 och 1874¹, som frågan genomförts; visserligen kunna dessa projekt ha haft opinionsbildande betydelse, men det är påfallande, hurusom de motioner som rönt mer eller mindre framgång — EHRENHEIMS och WALLENBERGS — saknat dylika administrativa tillsatser. Givetvis har dock debatten också kastat en belysning över förvaltningsspörsmålen.

EHRENHEIM² berättar från sin statsrådstitid 1868—1870, att »då ett ärende kom upp i beredningen, var det redan förut avgjort». En statsminister, som skulle betyda något, måste tydligtvis utöva inflytande redan på detta tidigare stadium. Emellertid måste han givetvis taga vederbörlig hänsyn till sina kollegers självständiga ställning; den uppgift som återstode för regeringens politiska representant, bleve att reglera ärendenas så att säga taktiska gång, den ordning och den inbördes kombination, i vilken de skulle framföras för riksdagen. Särskilt GRIPENSTEDT³ framhävde betydelsen av att inom konseljen någon funnes, som ägde »ett slags erkänd rättighet att ordna och leda» dess arbeten; varje departementschef nedlade betydande möda på att inom sin verksamhetskrets förbereda just de ärenden, som lågo honom om hjärtat; det vore då naturligt, att de inbördes tävlade om företrädet, när det gällde att framlägga propositioner; en medlem av statsrådet kunde då vara till nytta genom att överblicka arbetets gång, »så att det på lämpligaste sätt bedrivs» och medla mellan departementscheferna.

*

Det ligger i öppen dag att instiftandet av ett statsministersämbete i Sverige liksom annorstädes måste inverka på förhållandet mellan monarken och ministären. Visserligen har icke detta moment varit det i debatten kvantitativt dominerande, utan träd

¹ Motioner A. K. n:ris 161 år 1868 och 112 år 1874. Jfr CARLÉNS anförda motion; KU:s betänkande n:ris 3 år 1868, 6 år 1874.

² Några minnen, s. 57.

³ A. K. 1873. I. s. 158.

tillbaka för frågan om relationerna *mellan* riksdag och regering, men vissa omständigheter göra, att det må ställas under diskussion, vad betydelse denna synpunkt på inflytandets fördelning *inom* regeringen kan ha haft för statsministerämbetets historiska genesis.

Det är i detta samband av intresse att efterforska, vad det personliga initiativet spelat för roll i hela den riksdagspolitiska förhistorien. Vi utgå därvid från satsen, att 1871 års ministerkris givit den egentliga impulsen till hela frågans avveckling. EHRENHEIM synes därvid ha varit en drivande kraft. Han överflyttade 1872 enligt egen uppgift frivilligt från statsutskottet till konstitutionsutskottet för att befrämja sin motion om ett statsministerämbete¹. Han uppträdde då liksom sedermera flitigt i förstakammardebatterna till förmån för reformen. WALLENBERGS förslag år 1875 var enligt ett samtida omdöme »lika beskaffadt» med det som EHRENHEIM tidigare väckt. Den sistnämnde har också enligt alldeles samma källa 1875 i konstitutionsutskottet. »på det varmaste» förordat projektet². De argument, som EHRENHEIM under frågans offentliga dryftande använder, beröra nu icke konungens personliga ställning. Emellertid tyda vissa tecken på, att detta perspektiv på spörsmålet likvisst icke varit honom främmande.

1868 har han enligt egen uppgift bland stadsrådsledamöterna hävdad statsrådets solidaritet vid ministerkris³. 1870 har han reagerat mot konungens suveräna ingripande i frågor rörande konseljens sammanhållning: hans avgång då skall vara att betrakta som en protest mot »le régime personel»; han hävdade vid detta tillfälle, att en mellanlänk mellan honom och statsråden borde finnas bland dessa senare. Enligt auktoritativ utsago står hans mottion 1872 i direkt samband med 1871 års ministerkris⁴, men denna kännetecknades enligt dåtida uppfattning just av den stora roll monarken därvid spelade. Den uppsats av EHRENHEIMS hand, som troligtvis stammar från hösten 1871, giver oss också betecknande nog närmare besked företrädesvis i en punkt⁵: den om hans åsikt

¹ Några minnen s. 87: »1872 blev jag på egen begäran ledamot av konstitutionsutskottet mot ett anbud att komma in i statsutskottet. Jag önskade nämligen i utskottet främja en min motion om inrättandet av ett statsministerämbete, som visserligen då ej blev bifallen, men som något senare upptogs av A. O. WALLENBERG och då gick igenom». Motion i F. K. n:o 9 1872.

² A. K. 1875. n:o 31 s. 30. Konstitutionsutskottets ledamot Hr Ola Jönsson i Kungshult: »jag tror mig icke gå grannlagenheten för nära, då jag nämmer, det en ledamot av konstitutionsutskottet, vilket under loppet av många år suttit vid konungens rådsbord, och vilken just är en man, vars ord i detta fall borde äga någon betydelse genom den erfarenhet, han förvärvat rörande vad behöfligt och gagneligt är, just denne ledamot, säger jag, har på det varmaste uppträdt för förslaget, och själv har han vid en föregående riksdag eller år 1872, väckt en lika beskaffad motion om ändring uti den föreliggande paragrafen.

³ Några minnen. s. 59, 62.

⁴ Jfr ovan s. 23 not 1. Auktoriteten är Förstakammarledamoten C. F. Bergstedt.

⁵ Några minnen. s. 63 ff.

angående konungens förhållande till statsrådet, och nämnda uppsats må därför något vidlyftigare uppmärksammas på tal om statsministerämbetets förhistoria. Förf. konstruerar en konstitutionell utvecklingslinje genom 1800-talet: 1809 års regeringsform beredde ännu ett bredt utrymme åt »det personliga regeringsättet», monarken kunde dominera, då statsråden icke hade tillräcklig kännedom om ärendenas förberedande behandling, statssekreterarna endast i vissa frågor deltog i konseljen; med departementsreformen infördes statskicket »i ett nytt spår»: statsråden fingo nu en självständigare ställning, som åt dem gav en sådan betydelse, att de kunde göra anspråk på att politiskt få svara för regeringens beslut, ej blott för de råd, som de givit konungen; monarkens rätt att ombyta rådgivare kvarstår visserligen, men synes som »ett allvarligt steg». EHRENHEIM medgiver visserligen, att med 1866 statsrådets »rättighet och väl även skyldighet» att deltaga i plena betydt en »viktig förändring» i deras ställning, men hävdar dock, i likhet med den ovan anförda officiella doktrinen av 1863—68, att därmed ingen väsentlig rubbning inträdt i vår författning.

Följer man det sålunda angivna spåret och spørjer sig, i vad mån den för övrigt historiskt styrkta motsättningen mellan monarki och statsråd under Karl XV:s regering kan ha reflekterats i statsministerfrågans gång, i riksdagsdebatter och press, frappa åtskilliga omständigheter. Redan *det* verkar egendomligt, att motivet till reformen föregives vara att stärka konungamakten, men initiativet utgår från riksdagen¹. F. d. och varande statsråd² ha mycket flitigt ingripit i diskussionen: sålunda efter varandra

¹ Greve HENNING HAMILTONS taktiska hållning återspeglar denna synpunkt. Trots sitt principiella förfäktande av statsministerlanken, talar han mot förslaget år 1872 och 1873, men accepterar det år 1875, då justitiestatsminister Carleson, såsom konungens förtroendeman uttalar sig i åtminstone svävande om också icke tillstyrkande ordalag om detsamma. Kanske är i detta sammanhang den frågan icke oberättigad, huruvida tronskiftet år 1872 kan ha inverkat; udden av statsministeriden var i varje fall mer uppenbart riktad mot Karl XV än mot Oscar II, och HAMILTON var som bekant också den förres personlige vän. Emellertid kan icke logik fränkännas detta HAMILTONS sätt att resonera: om han ville genom statsministerreformen *stärka* regeringen, så förutsatte detta uppenbarligen en god vilja, att taga institutionen i bruk hos styrelsemakten. DE GEER genmälte häremot (F. K. 1873 I. s. 116), att förslaget vore så allmänt, att det icke bunde regeringen, om det antoges.

² För reformen ha sålunda yttrat sig: De Geer, Gripenstedt, Ehrenheim, Hamilton, Faxé; mot densamma: Wærn, Berg, Fähræus, Wennerberg, Adlercreutz, Carleson, Mörner (Carl Göran). Diskussionen får i mycket härav sin färg. Frih. av SCHMIDT anmärker också (A. K. 1873 I. s. 132): »Hvad skall nu en mindre erfaren representant tänka, när å ena sidan två utmärkta män, som båda varit konungens rådgifvare, säga, att den föreslagna grundlagsändringen är behöflig, och, å andra sidan, två lika utmärkta män, en nuvarande och en före detta ledamot af Konungens råd, förklara, att den icke blott är obehöflig, utan till och med, såsom den ene uttryckte sig, skadlig?»

tre justitiestatsministrar, ADLERCREUTZ, CARLSON och De GEER. Bestämmdt har ett f. d. statsråd tryckt på detta personliga moment i frågan, hr WENNERBERG i 1876 års förstakammarbehandling. Denne hade ju desslikes varit Karl XV:s enskilde vän; Han utbrister bl. a.¹:

»varför skulle icke Första Kammaren vänta, att just den, vilken det här främst gäller, ville hava sitt ord med i laget! Har *han* väl beklagat sig över att hans makt bleve försvagad? Har *han* begärt genom sina rådgivare förut eller nu, att riksdagen måtte förbarmas sig över honom och giva honom en man vid sin sida, som kan skydda honom mot en för stark folkmakt?».

Detta tidshistoriska inslag måste ses som bakgrund, när vi nu övergå till frågan, vilka politiska åskådningar som i samband med statsministerreformen framträda rörande monarkens och statsministerns inbördes ställning. SCHULZENHEIM hade år 1868 föreslagit titeln »ordförande» i statsrådet åt en konseljpresident; konstitutionsutskottet² replikerade, att denna benämning förefallit det »mindre lyckligt vald, då enligt våra grundlagar ingen annan än Konungen är Statsrådets ordförande». Denna betänklighet hindrade likvisst icke utskottet, att samtidigt föreslå en »statsminister»; 1870 däremot synes man på enahanda skäl inom denna delegation även ha tagit avstånd från sistnämnda eventualitet³; sedermera, när frågan fått förnyad aktualitet, anmärkte man i debatten likaledes gentemot statsministertanken⁴, att »de statsråd, som sålunda blivit utsedd till den främste ledamoten, skall vara statsrådets chef; ty det svenska uttrycket är ju endast en översättning av det nämnda franska ordet». Man motiverade politiskt ur skilda synpunkter detta sitt avståndstagande.

Statsministern skulle komma att bli kärnan inom regeringen, kring vilken ministärbildningen skulle komma att ske⁵. Han skulle betitlas den »främste» bland statsråden; i denna term skulle komma att ligga en uppfordran för honom att även skaffa sig motsvarande makt, men denna komme han *de facto* att söka sig hos representationen⁶. Så skulle regeringen komma att basera

¹ F. K. 1876. I. n:o 4. s. 41.

² K. U:s utlåtande n:o 3. s. 11.

³ Jfr BERGSTEDT. F. K. 1870. II. s. 352. Tanken på en »ministerpresident» hade varit uppe i K. U., där B. var ledamot; vid närmare besin- ning hade dock icke så få betänkligheter uppstått: »den svenska riksdags- ordningen (!) erkänner ingen annan ordförande i statsrådet än konungen, och för att uppbära en sådan regeringens enhet, som man vill hava ut- talad i konseljpresidentinstitutionen, förutsätts äfven verkliga politiska situationer, hvilka ej alltid förefinnas».

⁴ Jfr MANNERSCANTZ F. K. 1876. n:o 4. s. 47.

⁵ Jfr ABRAHAM RUNDÄCK om statsministern. A. K. 1870. I. s. 167: »om denne skulle vara regeringens ansvarige chef och högste representant för landet, så måste därav nödvändigt följa, att han även skall äga rättig- het att själf utse sina kolleger inom regeringen, hvarest således äfven hans ande och åsikter komme att bliva bestämmande.»

⁶ Jfr SIGURD RIBBING. F. K. 1876. I. n:o 4. s. 19.

sig på grupperingen inom denna sistnämnda¹. Men hur skulle nu monarken kunna vidhålla sin beslutande makt, om han när som helst kunde möta motstånd från en man, som i sin hand ägde koncentrerad hela summan av denna statsrådets auktoritet? Skulle monarken vedervåga att oupphörligt riskera totala ministerkriser, under vilka han trädde i offentlighetens belysning i motsats mot statsråden²? Så frågade man sig, och man trodde sig redan kunna skönja utgången av dylika konflikter: konungens nedsjunkande till att i förhållande till statsrådet bliva, vad en andrakammarledamot med ett drastiskt uttryck karaktäriserade som »hållet i kakan»³, en *roi fainéant* utan anknytning i våra stora traditioner. Om man vidhölle konungens beslutanderätt och likvisst medgäve, att regeringen måste effektivt företrädas i riksdagen, syntes ju för övrigt i logikens namn ännu en utväg öppen: att konungen från fall till fall låte det statsråd, som för tillfället bäst representerade förmågan att föra saken till framgång, bjuda riksdagen spetsen i debatten⁴.

Statsministertankens propagandister sökte nu delvis bortadvocera dylika argument. Regeringsbesluten måste dock grundlagsenligt fattas inför konungen i statsrådet även enligt deras projekt⁵. Och detta sistnämnda tillåte också monarken att fritt välja vilken som helst av sina tio rådgivare till konsejppresident⁶. Hur formellt i synnerhet nu anförda skäl var beskaffadt, blir uppenbart redan i de ord, varmed LOUIS DE GEER lancerade detsamma⁷. Konungen kunde av statsministerinstitutionen göra, vad han funne lämpligt:

»Vill konungen icke giva den någon politisk betydelse, så kan han låta statsministersvärdigheten såsom attribut följa något visst departement eller tillfalla den äldste inom rådet, eller till och med utnämna den politiskt obetydligaste. Finner han däremot, att det är behöfligt för konsejjs styrka och att dennas

¹ Greve CARL GÖRAN MÖRNER, F. K. 1875. I. s. 119: »Om majoreteten inom representationen skulle komma att blifva den, som i verkligheten bestämde tillsättningen af statsministern och denne åter valet af statsrådets öfriga ledamöter, skulle detta kunna blifva mindre förmånligt för konungamakten».

² Tydligt var, att i mån som statsråden etablerade sig såsom självständiga politiska faktorer, ministerskiften skulle blifva en allt allvarigare sak. EURENHEIM (Några minnen, s. 64 i den nämnda uppsatsen) kallar dem »ett allvarligt steg, som icke utan viktiga skäl bör vidtagas», men betonar saklighetens primat framför politiska konsiderationer äfven i detta hänseende. Därifrån var uppenbarligen icke steget långt till en mer utpräglad politisk uppfattning, gående ut över monarkens rörelsefrihet.

³ Jfr ABRAHAM RUNDBÄCK, citerade anförande.

⁴ Justitiestatsministern Adlercreutz, F. K. 1872. III. s. 108.

⁵ DE GEER. A. K. 1876. n:o 7. s. 21.

⁶ Det betonades, att förut konsejppresidentens roll faktiskt varit bunden till justitiestatsministerns värdighet; nu finge monarken enligt förslaget fritt val att till denna plats kora vilken av sina statsråd som helst. K. U:s utlåtande n:o 9. 1872.

⁷ F. K. 1872. I. s. 81.

styrka ökar hans egen, såsom det efter min tanke gör, så har han fria händer att välja den, som anses med mesta framgång kunna fullgöra en konseljpresidents alla funktioner»¹.

Det var ju alltför uppenbart, att i denna populära frågeställning, som placerade monarken inför valet mellan att följa gammal slentrian eller att låta konseljens dugligaste ledamot taga ledningen inom regeringen, någon egentlig frihet för honom icke kunde ifrågakomma. Likaså var satsen, att regeringens styrka ökar monarkens, åtminstone omtvistlig. Greve HENNING HAMILTON trodde visserligen på att statsministern blott skulle bli konungens, förtroendeman², ett organ i hans styrelse, men det är icke utan att GRIPENSTEDT har sannolikheten för sig, när han härpå ironiskt genmäler:

»att greve H. skulle, med förordnande av en konseljpresident, åsyfta, att denne, såsom konungens särskilda ombud, egentligen skulle utgöra en tygel på statsrådet, varmed det skulle styras, eller att han skulle verka som en kil, för att spränga ett för allenastyrandet obekvämt motstånd av ett enigt statsråd, har jag varken rättighet eller anledning att antaga».

Det betonades i konstitutionsutskottets betänkande av 1872, att statsministern borde få ställningen av en förmedlande länk i viktigare frågor mellan konung och statsråd. Och att i själva verket med statsministertanken också var uppkastat själva principspörsmålet om monarkens ställning enligt svensk konstitution, därom här för övrigt hela debatten syn för sägen.

Ett slagord, som ofta möter i diskussionen, var det, att regeringen borde utgöra en »kollektivitet»³; vi ha redan påträffat det

¹ Härpå replikerade senare Hr WENNERBERG (F. K. 1876. I. n:o 4. s. 41): »Jag undrar, hvad de, som verkligen tro, att någon nytta skulle åstadkommas genom en konseljpresidentbefattning, skulle säga, om Kungl. Maj:t till denna befattning, om hvilken grundlagen komme att innehålla, att dess innehafvare skulle vara den främste i statsrådet, toge den obetydligaste inom detsamma!»

² HAMILTONS deduktion må anföras (F. K. 1876. I. n:o 4. s. 30): »Konungen utför — icke omedelbart sin vilja. Statsrådet är organet för hans verksamhet, och på styrkan af detta organ beror således väsentligen den framgång med hvilken han kan verka. Statsrådets styrka återigen är beroende, visserligen av de särskilda ledamöternas personliga egenskaper, men därjämte av deras överensstämmelse i åsikter, deras samverkan vid utförandet af hvad dem gemensamt åligger». Redan i en presspolemik år 1870 (Nya Dagligt Allehanda d. 7 april), hade han framfört denna åsikt om »regeringsmakten i konungens hand», som endast skulle ökas genom införandet av en statsminister, och det var härpå GRIPENSTEDT gav det ofvan citerade svaret (N. D. A. d. 19 april). Det må anmärkas, att HAMILTON här sviker det vitsord, som vi ovan velat giva honom, för hänsynstagandet till det politiska momentet utan att fastna i juridiken.

³ Jfr GRIPENSTEDTS uttryck: »den kollektiva eller konstitutionella konungamakten d. v. s. den statsmakt, som jämte nationalrepresentationen, hvilken utgör den andra statsmakten, har sig anförtrödd högsta ledningen af samhällets angelägenheter». Nya Dagligt Allehanda d. 19 april 1870. G. hade redan 1865 (på riddarhuset d. 5 december) på tal om rätten att

i samband med EHRENHEIMS åsikt, att statsråden ej borde, var för sig, »personellt» framträda i politiska frågor inför riksdagen. Tilllämpadt på monarken, innebär samma uttryck, att han ej bör synas i en »allena styrande» position, utan skall träda tillbaka in i statsrådets krets, som hermetiskt betäcker honom med sitt ansvar mot riskabla angrepp utifrån. Inför offentligheten blir konungen sålunda endast representanten för regeringens »kontinuitet», länken, som bevarar styrelsemaktens identitet över ministärskiftena. Denna åskådning tillspetsas understundom därhän, att konungen och den sittande ministären utåt alltid måste representera samma åsikter. WALLENBERG¹ säger t. ex. vid ett tillfälle: »skulle verkligen så tillgå, att Konungen angående något regeringsärende giver sin mening tillkänna förr än han inhämtat samtliga sina statsråds åsikt, visar redan detta, att någonting är i olag»; han nämner å andra sidan i ogillande ton², »att man tvekar i valet mellan sin plats och sina åsikter»; konsekvensen måste för monarken bli, att han står inför alternativet att låta det gå till ministerkris eller att foga sig efter rådgivarnas mening.

Vad betydelse skulle nu en statsminister få för »kollektiviteten»? Han skall i allmänhet stärka regeringen såsom enhet: »Kongl. Maj:t, icke konungen allena, icke heller råds-kammaren, utan konungen i och med rådet»³. Närmare bestämdt skall statsministern genom att på sig koncentrera det offentliga ansvarets summa alldeles avlyfta det från monarken. WALLENBERG⁴ yttrar sålunda i polemik mot greve CARL GÖRAN MÖRNER: »Den ärade talaren har yttrat, att »Regenten skulle förvandlas till en nolla och konseljpresidenten till den verkliga styrande», men jag frågar: tycker då talaren bättre om att regenten förvandlas till en skottavla?»

---

upplösa riksdagen eller endera av kamrarna, uttalat att »för närvarande kan konungen icke vidtaga en sådan åtgärd, förr än efter fyra månaders förlopp, även om riksdagen, redan från början, skulle taga en i Regeringens tanke samhällsvärdig riktning». (Kurs. här.) Det är att antaga, att konung och regering här om icke logiskt, så dock i det föreliggande sammanhanget, äro synonymmer.

¹ F. K. 1876. n:o 4. s. 56.

² Ibidem s. 57. Ur citatet må ytterligare anföras för att illustrera den ovanligt skarpa tonen mot konungens person. Allusionen gäller naturligtvis 1871 års ministerkris. »Det händer, att man tvekar i valet mellan sin plats och sina åsikter. Denna tvekan slutar någon gång med att sammanhållningen grundas mindre på politiska åsikter än på platsens bibehållande. Ett exempel på, huru långt man i detta avseende inom konungens råd kunnat gå, äga vi uti den bekanta tilldragelse, som inträffade för några år sedan, då nämligen konungens rådgivare gillade ett konungens yttrande, varuti förekommo de förfärliga orden att han oaktat de allvarligaste bemödanden icke kunnat inom Sveriges rike finna andra tio män, som voro värda hans förtroende, utom dem, som suto i konungens råd. (Kurs. av WALLENBERG.)

³ Jfr HEDLUND. F. K. 1876. I. n:o 4. s. 37.

⁴ F. K. 1875. II. n:o 24. s. 19.

Utåt skulle konseljpresidenten alltså konsolidera kollektivitet; vad roll skulle han då spela gentemot monarken inom statsrådet? GRIPENSTEDT och EHRENHEIM¹ förebära båda offentligen, att denna fråga undandroge sig grundlagsenlig reglering, att den berodde på personliga, faktiska relationer, som vore oåtkomliga för publik ingripande. Å andra sidan företrädde båda dessa män en fixerad uppfattning av hur detta förhållande borde gestalta sig. I allmänhet är den dåtida uppfattningen i denna punkt intresseväckande.

Redan kollektivitetens hävdande är i detta hänseende upplysande; den utesluter en subordination av statsråden under konungen och ställer dessa båda konstitutionella faktorer i koordination och komparation. Därvid utgår man från § 3 Rf., att konungens majestät skall hållas i helgd och vördnad. Monarkens på förhand givna höghet gör, att han helt enkelt icke kan kränkas i sin ställning, icke ens genom införandet av en konseljpresident; harmonien inom regeringen är redan genom författningen prestabilad. Och² »står konungen icke över konseljen, lär han väl icke kunna sägas *allena* styra riket». Man menar också, att monarkens höghet befästes därigenom, att en statsminister omhändertager regeringsärendenas faktiska ledning; den sistnämnda sköter då förhandlingarna med statsråden och konungen »behöver ej, liksom i ett kollegium, gräla med 10 personer, varibland en eller flera, ehuru skickliga fackmän eller mycket lärda, måhända genom ovishet kunna tråka ut honom»³.

Mycket talar emellertid för, att denna teori om monarkens självklara, tillbakadragna höghet endast varit formeln för en kampidé — för det praktiska postulatet att han *borde* nöja sig med en sådan uppgift. Det verkliga, dåtida, politiska problemläget avslöjar sig i DE GEERS sats, att det ligger »i sakens natur, att en konstitutionell kung i sina ansvariga rådgivare snarare ser sina motståndare än sina vänner»; bilden av Karl XV:s förhållande till sina statsråd synes ha legat till grund för denna uppfattning, och frågan är, »varest tyngdpunkten inom själva regeringsmakten borde förläggas»⁵.

I detta sammanhang förtjäna GRIPENSTEDTS uttalanden på 1870-talet särskilt att uppmärksammas, och detta icke blott ur den synpunkten, att de förvisso äro av utprägladt aktuell och stämningbetonad läggning. Denne man hade redan under det före-

¹ A. K. 1873. I. s. 158. F. K. 1875. II. n:o 24. s. 9. Jfr DE GEER. Minnen. II. s. 25.

² Jfr WALLENBERG. F. K. 1876. I. n:o 4. s. 57.

³ Jfr VON KOCK. F. K. 1873. I. s. 117. Detta uttalande renderade honom följande replik av greve Carl Göran Mörner (s. 120). »För mig bevisade detta yttrande blott, att talaren aldrig varit statsråd, knappast ledamot af något kollegium.»

⁴ Minnen. II. s. 82.

⁵ GRIPENSTEDT i Nya Dagligt Allehanda d. 19 april 1870.

gående decenniet nödgats såsom statsråd taga deciderad ståndpunkt till dessa konstitutionella spörsmål, under ständig personlig friktion mot monarken. Måhända var motsatsen dem emellan från början endast saklig, utdanad under konflikter i frågorna om frihandel och skandinavism och representationsreform, och hävdandet av den ansvarige rådgivarens ställning var kanske för GRIPENSTEDT då ännu enbart ett taktiskt medel. Men för en person med hans lidelsefulla temperament blev den taktiska formeln lätteligen en doktrin, en princip bland de andra, som innefattades i hans i detta avseende rikligt utrustade arsenal. Det är en sådan för- ening av å ena sidan konkret känning med den konstitutionella rådgivarens belägenhet och å andra sidan en generaliserande abstraktion i hithörande spörsmål, som gör GRIPENSTEDTS uppfattning särskilt förtjänt att beaktas.

Det verklighetskära draget i GRIPENSTEDTS konstitutionella doktrin yppar sig ju redan i det inflytande, som han, enligt vad vi sett, trots alla sina betänkligheter anser sig nödgas tillmäta monarken vid ministärbildandet. Men även på regeringsärendenas vanliga gång äger denne enligt hans uppfattning att kraftigt inverka. Detta kommer till synes, när GRIPENSTEDT ordar om den fara, som kan ligga däri, att söndring råder mellan konungen och rådgivare: »Om det förhållandet någon gång skulle inträffa, säger han, att konungen — i stället för att understödja dem i deras strävanden och söka bereda framgång åt de företag, som i samråd med dem blivit framlagda, på omvägar motverkar dessa förslag och strävanden, då förlamas också styrkan och enheten hos regeringsmakten»¹. Dagspolitiskt sett är det ju icke tvivel underkastat, vad dessa ord innebära — en rätt giftig insinuation mot konung Karl XV — men icke desto mindre representera de även ett vägande erkännande av nödvändigheten för statsråden att i sitt verk hava monarkens positiva och aktiva stöd. Konungen måste omfatta sina rådgivare med personligt förtroende; han måste verka för att deras planer realiseras; dessa planer förutsättas vara uppgjorda »i samråd» mellan konung och statsråd. Som man ser, värdesätter icke GRIPENSTEDT monarkens skyldiga insats som enbart negativ och passiv; han går ganska långt i motsatt riktning.

Grundsynpunkten för GRIPENSTEDT kan emellertid sägas vara, att monarken är en för »personella» avsikter misstänkt figur inne i kretsen av den »kollektiva» regeringsmakten. Detta förhållande kommer måhända främst till sin rätt i hans förkunnelse om den rymd, inom vilken monarken personligen får göra sin vilja, »själva andan» av sitt väsen gällande. Inom ett utstakat område får detta ske, »hans dagliga omgivning och hovet. och man må säga, vad man vill, äro dock inverkningarna härifrån i ett monarkiskt

¹ Nya Dagligt Allehanda d. 19 april 1870.

samhälle ej utan sin stora betydelse»¹. Hans personliga handlingar där äro då dels befordringarna inom hovet, dels »de extra utdelningarna av såväl egne som ock främmande ordnar». Ovisst kan vara, i vad mån den f. d. riddarhusdemokraten kan ha delat en följande radikal generations sätt att se i denna punkt, men som säkert kan anses, att GRIPENSTEDT särskilt stannat vid denna fråga för att giva ett av dessa sidohugg åt den då levande konungen, vilka — för att bruka GRIPENSTEDTS egen martialiska terminologi — knappast kunna karaktäriseras med fäkttermen »prime», utan snarare som »finter» och »degagementer». Han yttrar till yttermera visso följande, som må illustrera arten av hans skriftställarskap i detta ämne:²

»tror man kanske, att *om* från denna krets (konungens personliga) utgå endast ädla föredömen samt upplysta och storsinnade åsikter, *om* de levnadsvanor, som där råda, äro enkla men upphöjda, om sysselsättningarna där äro värdiga och allvarliga, om ett klokt, väl avpassat användande av tiden äger rum — med ett ord, om en sant konungslig *anda*, sådana man i Sverige ofta haft den lyckan att älska och beundra hos dem, som innehafvt dess gamla ärofulla tron, från densamma utgår: tror man då icke, att detta verkligen utövar ett ganska stort och nyttigt inflytande på de olika kretsarna inom samhället, allt ifrån den högsta?»

Med detta misstänksamma perspektiv på monarken passar också in den tribuniciska uppgift, som GRIPENSTEDT tilldelar statsråden inom konstitutionen. Han fastslår³, att redan enligt 1809 års Rf. statsrådet är ämnadt att vara »ett skydd mot den personella regeringsmaktens vådor» och att detta skydd yttermera stärkts och befästas genom 1841 års departementalreform. Statsrådsinstitutionen »motsvarar visserligen icke helt och hållet, vad man i andra länder kallar ministèren, men genom det nya representationssättets införande och genom statsrådets förändrade ställning till riksdagen har ett närmande onekligen ägt rum». Om förf. således anser, att konseljen icke blott har en förvaltande och rådgivande, utan även en gentemot monarken folkrepresentativ uppgift, så är han återigen angelägen att påpeka, att denna verksamhet icke kan vara av påtaglig och formell art; den har dock *faktiskt* utövats och mäktat förekomma »förhastade, äventyrliga beslut»; detta inflytande har visserligen varit »av negativ beskaffenhet», men icke desto mindre existerat. Denna statsrådets uppgift — att, som GRIPENSTEDT redan yttrade i sitt stora tal på

¹ Ännu ett ord om ministerkrisen. s. 22.

² DE GEER har berättat, att G. särskilt var angelägen att peka på skuggsidorna av Karl XV:s personliga politik, på det att icke ansvaret för händelserna ensidigt måtte vila på de män, som genomdrivit representationsförändringen. Minnen. II. s. 129, 30.

³ Nya Dagligt Allehanda d. 19 april 1870.

Börsen d. 21 nov 1865¹, hindra monarken »att även i statsangelägenheter få följa, vad man under l'ancien régime kallade sitt *bon plaisir*» — motiverade han år 1870 på ett mer utförligt sätt². Ehuru han vidhåller sin mening, att regeringsmakten till sin yta bör te sig som en absolut enhet, tror han uppenbarligen på en principiell söndring inom densamma, mellan monarken och folkets ombud, statsråden. Han talar å ena sidan om »slumpen, som så nyckfullt och olika begåvar även dem, vilka födas till purpurn». Å andra sidan uppställer han som sin sats, att »det folk, som icke i främsta rummet råder över sina öden, måste icke allenast känna en förödmjukelse över att vara försatt i ett omyndighetstillstånd, utan därjämte finna sig tryckt av en ständig osäkerhet och oro». Därvid skulle då stadsrådet tjäna som ett medium, en betryggande garant för folket mot konungen. Visserligen är denna GRIPENSTEDTS teori såtillvida utformad *ad hoc*, att den endast försvarar de anspråk, som statsråden av De GEERS anda förfäktade gentemot Karl XV, men däremot icke upptager några moment, som anses kunna bringa dessa statsråd i direkt kontakt med »folkviljan» eller, med andra ord, icke på något sätt antyder, hur parlamentarismen tekniskt bör gestalta sig.

Det återstår att med några ord sammanfatta de resultat, till vilka jag ovan kommit rörande det svenska statsministerämbetets genesis. Kan detta anses faktiskt endast ha tagit i arv de politiska uppgifter, som kvarstått, sedan justitiestatsministerämbetet upphävts? Svaret på denna fråga beror givetvis på vad man anser, att sistnämnda institution i själva verket betydte. Vi hava ovan sett, dels att det är mer tvivelaktigt, huruvida justitiestatsministern bildat centrum inom statsrådsberedningen vid tiden närmast före år 1876, dels att dennes ämbete däremot genom förhållandenas makt kommit att tjäna som kristallisationspunkt vid ministärbildningen och såtillvida prejudicerat det arbete, som måste tillfalla en konsejlräsidé. Emellertid synes kravet på att Sverige borde begåvas med en sådan, väsentligen ha förts till seger på tvänne linjer. Vi förutskicka då, att sambandet med departementalreformens frågor icke tyckes därvid ha varit avgörande. Den ena synpunkten är då den, att regeringen, den »kollektiva» konungamakten, borde stärkas, när representationen nyorganiserats. Skenbart förfäktar man därvid, att det dualistiska draget i vår författning måste upprätthållas; i själva verket döljer sig där bakom den tron, att 1866 parlamentarismen *eo ipso* införts; det vore blott en tidsfråga när den realiserades, och när den komme, borde allt vara redo, sålunda även formerna för en parlamentarisk premiärministers verksamhet. Den andra linje, som ävenledes

¹ Tre tal angående representationsfrågan av J. A. GRIPENSTEDT. Stockholm, tryckt hos Joh. Beckman, 1865. s. 11.

² Nya Dagligt Allehanda d. 19 april.

myftar ut i reformens fullbordan år 1876, är mer fördold för uppmärksamheten: det är reaktionen mot den »personella» konungamakten, sådan den framträdde särdeles under Karl XV:s dagar, det är kravet på att det inom statsrådet skulle finnas en person, som kunde sammanhålla de andra i nödfall även gentemot monarken. Det undandrager sig visserligen allt bedömande, i vad mån detta moment genetiskt inverkat till att genomdriva reformen, men det har säkerligen icke varit betydelselöst, även om man väl får akta sig för att gå så långt, att man anser 1876 års grundlagsform som någon konspiration mot konungamakten, såsom de samtida konservativerna av WENNERBERGS och CARL GÖRAN MÖRNERNS typ ävlades att göra det¹.

---

¹ Den undersökning, som ovan verkställdes har sökt taga sikte på de krafter, som uppbygga ett statsskick, de ideella liksom realpolitiska inslagen i denna verksamhet. Den har således rört sig på *författningspolitikens* område, vilket i vårt land vetenskapligt utstakats av prof. P. FAHLBECK.

Litteratur.

P. O. GRÄNSTRÖM: *Prästeståndets sista strid*. Till kyrkomötets och kamrarnas femtioårsjubileum. C. W. K. Gleerups förlag. Lund 1915. VII + 194 s.

Prof. Gränströms bok belyser en av de hittills mindre kända faserna i striden om representationsreformen 1863—65. Den nya riksdagsordningens tillblivelse har som så många andra mera betydelsefulla händelser givit upphov till traditionsbildning och en delvis falsk dylik. I Prästeståndets sista strid underkastas denna en välbehörlig hyfsning och skipas — efter protokollen och andra ojäviga vittnesbörd — rättvisa mellan aktörerna, deras yttre framträdande och deras verkliga roller, i det med sådan spänning följda riksskådespelet. Översiktlig disposition och en angenäm stilkonst gör framställningen av det Högvärdiga ståndets överläggningar lättläst och roande, ett omdöme, som alltför sällan kan fällas om de i närbesläktade vetenskapliga arbeten vedertagna, mer eller mindre odrägliga och osmälta, redogörelserna för förhandlingar eller debatter.

I den allmänna meningen både vid riksdagarna 1863 och 1865 samt därefter har kyrkomötesinstitutionen framstått som ett vederlag åt prästerskapet för förlusten av egen representation i riksförsamlingen. Redan Sigurd Hansson har i sin avhandling »Den svenska kyrkomötesinstitutionen», 1900, uppvisat det felaktiga i denna åsikt och G. understryker i ett första avsnitt, »Kyrkomötets tillblivande, och dess betydelse i striden om representationsreformen», ytterligare detta. Kyrkan ägde i de gamla lutherska kyrkomötena en särrepresentation, medan riksdagen ännu låg i sin linda, framhåller förf. Kyrkans män släppte egentligen aldrig tanken på ett självständigt kyrkomöte. Denna sköt särskilt fart i början av 1800-talet under intrycket av de frikyrkliga rörelserna med deras krav på lösgörelse från statens förmynderskap. Behovet av en kyrkans samling kunde till ingen del tillgodoses i det enligt sakens natur till stor del av politiska synpunkter genomtyrade prästeståndet vid riksdagen. 1827 möter i litteraturen det första förslaget till kyrkomöte. 1844 framfördes det memorialvägen inför riksdagen, där kyrkomötestanken sedermera är uppe vid flera tillfällen för

att 1858 resultera i ett av riksdagen antaget förslag, som dock föll på Kungl. Maj:ts sanktionsvägran.

De Geers kyrkomöte, så som det fick gestalt i K. F. den 16 nov. 1863, är i allt väsentligt byggt på föregående inhemska förslag — liksom överhuvud hela den nya representationen. De Geer önskade, alldeles oberoende av någon representationsförändring i övrigt, tillgodose kyrkans speciella behov och önskemål och fann i den föregående utvecklingen bärkraftiga uppslag för sin kyrkomötesinstitution, som således tvärtom det populära föreställnings-sättet är frukten av ett halvsekellångt meningsutbyte. Genom att k. propositionen i representationsfrågan ävenledes förelades Riksen ständer år 1863 och därtill av K. U. förklarades vilande, innan ännu förslaget till kyrkomöte blivit slutbehandlat, har emellertid detta senare kommit att framstå som en stundens skapelse, avsedd att bryta prästeståndets med skäl befarade motstånd mot den nya R. O. Härtill kom ytterligare en sak.

Representationsförordningen åtföljdes av förslag till ändring i Regéringsformens 87, 88 och 114 §§. Genom dessa tillades det annars blott med diskussions- och petitionsrätt utrustade kyrkomötet vetorätt mot Konung och riksdag i kyrkolags- och kyrkolagsförklaringsfrågor. Det sålunda genom R. F. kvalificerade kyrkomötet, för att använda förf:s lyckliga uttryck, kan med rätta betraktas som ett vederlag åt prästeståndet för mistandet av rätten till plats i riksdagen. Utan denna i R. F. grundade kyrkomötesinstitution av högre valör hade säkerligen prästeståndet sagt blankt nej till den nya R. O. I och med K. F. om kyrkomöte 1863 var ett länge känt kyrkligt behov fyllt. Detta var också De Geers avsikt. Med grundlagsändringarne i R. F. åter önskade han främst vinna prästeståndet för representationsreformen.

Det lyckades även, ehuru efter starkt motstånd. Sålunda framhölls mot den i omförmälda §§ i R. F. föreslagna institutionen, att kyrkomötet därigenom komme i efterhand gentemot riksdagen. Konung och kyrkomöte borde stifta kyrkolag, framhöll man, och riksdagen samtycka ev. förkasta. Vidare komme hela kyrkomötet att hänga i luften i så måtto, att detsamma av Konung och riksdag genom grundlagsändring av R. F:s 87 och 88 §§ helt kan upphävas utan något dess eget åtgörande. Dessa och andra anmärkningar framställdes — som bekant med negativt resultat — i den av ståndets samtliga ledamöter i K. U. 1863 avgivna märkliga reservationen mot hela representationsbetänkandet.

Prästeståndets ställning till representationsfrågan skärskådar förf. ingående i arbetets andra avsnitt, »Prästeståndet i striden om representationsreformen». Ståndets ställning till den föreslagna R. O. var från början klart avvisande. En minoritet fanns väl för saken, men det övervägande flertalet stod den emot såväl 1863 som 1865. Med hela den allmänna opinionen mot sig vågade likväl ståndet icke — bl. a. med hänsyn till kyrkans framtida ställning i folkmedvetandet — taga på sitt ansvar ett förkastande

av den vilande representationsförändringen 1865. Man fattade det bekanta beslutet att först invänta frågans utgång hos adeln. När den här gick igenom, var prästeståndets motstånd ändamålslost och brutet. Grundlagsförslaget antogs utan votering — i verkligheten av en minoritet av ståndet, efter vad den påföljande massreservationen utvisade.

Man har häcklat prästeståndet för detta tillvägagångssätt, funnit dess försvar för det bestående svagt och dess reträtt utan värdighet, medan ridderskapet och adeln omstrålats av en ädelmodets och framsynhetens glans. Förf. uppvisar det skeva i denna tradition. Prästeståndets sakrika och genomträngande kritik bryter fördelaktigt av mot deklamationerna å Riddarhuset. Ett studium av protokollen lämnar intet tvivel om, varifrån de verkligt vägande och avgörande inkasten mot representationsreformen kommo. Prästeståndets åsikter äro främst sammanfattade i den ovannämnda stora reservationen 1863, av förf. införd som bilaga jämte förteckningar över Högvärldiga Prästeståndets ledamöter vid riksdagarna 1862—63 samt 1865—66.

Med klarhet, pregnans och obestriddlig följdriktighet kritiseras i reservationen den nya representationen i dess helhet, F. K., A. K. samt ämnenas behandling i riksdagen. Vad särskilt anmärkningarna mot F. K. vidkommer, gå de ut på att visa de otillfredsställande anordningarna i och för åstadkommande av den i kungl. propositionen förordade karaktärsskillnaden mellan kamrarne. Den längre valperioden, de strängare valbarhetskvalifikationerna och kammarens väljande av landsting — vilket f. ö. läte politiken obehörigt intränga på det kommunala livets område — allt detta syftar, framhålles det, till att grunda F. K. på en »förmögenhetens konservatism». »Men därmed har man», fortsätter reservationen, »ock kommit till sjelfva tyngdpunkten i det Kongl. Förslaget, till det, som, enligt dess idé, utgör den uteslutande garantien för characterskillnaden: penningens allsvåldighet att skapa konservativa tendenser, penningens rätt att bilda den Första Kammaren. Här vore således mycket att säga; men tystnaden har ock sin vältalighet.»

Övergivandet av ståndsprincipen för samfällda val finner reservationen olyckligt och alltför brådstörtat. Man borde åtminstone stannat vid klassvalen, vilkas principiella överlägsenhet över de allmänna valen reservationen påvisar i följande ord, som, vad F. K. angår, just i dessa dagar hava sin fulla aktualitet: »Classvalsprincipens företråde framför de samfällda valens ligger deruti, att den å ena sidan i oinskränktaste mening, utan villkor af census eller andra positiva kvalifikationer, lemna vägen öppen för de hittills orepresenterade att vinna inträde i representationen, utan att beröfva någon af de hittills representerade valrätt och valbarhet, under det att den å andra sidan undviker de samfällda valens Scylla och Carybdis, der man antingen måste binda representationsrätten vid penningen eller ock öppna dörrarne för demokratiens alla vådor».

E. F.

Till red. insända skrifter:

- Bostadskommissionens betänkande angående ordnandet av den sekundära bostadskrediten*, avgivet den 6 december 1917. Sthlm 1918.
- Del nya Sverige*, utg. av ADRIAN MOLIN. Årg. 12. H. 4 o. 5. Sthlm 1918.
- Ekonomiska Samfundets Tidskrift*. 1917. H. 4. Hfors 1918.
- Historisk tidskrift*, utg. av Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 38. H. 1. Sthlm 1918.
- Industria*, Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XIV. N:r 7—9. Sthlm 1918.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 5. N:r 7—8. Sthlm 1918.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefte*. 1917. H. 4. Gefte 1918.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XIII. N:o 5—7. Hfors 1918.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. av Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1918. H. 3. Sthlm 1918.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 5. H. 4—5. Sthlm 1918.
- Skogsvårdsföreningens tidskrift*. Årg. 16. H. 4. Sthlm 1918.
- Sociala meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1918. H. 3—4. Sthlm 1918.
- Statistisk månadsskrift*, utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XIII. H. 3. Sthlm 1918.
- Statsökonomisk Tidsskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1918. H. 1. Kria 1918.
- Svensk Juristtidning*. 1918. H. 2. Sthlm 1918.
- Svensk Tidskrift*, utg. av ELI F. HECKSCHER OCH GÖSTA BAGGE. Årg. VIII. H. 3. Sthlm 1918.
- Sveriges officiella statistik*. Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk år 1916. Av K. Socialstyrelsen. — Riksdagsmannavalen åren 1915—1917 av Kungl. Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1918.
- HECKSCHER, ELI F., Kontinentalsystemet. Den stora handelsspärningen för hundra år sedan. En ekonomisk-historisk studie. A. P. Norstedt & Söners Förlag. Sthlm 1918.
- Naumann, Friedrich, Mellaneuropa. Bemyndigad översättning från tyska originalet av DAGMAR SOMMARSTRÖM. Med förord av Fil. Dr K. HILDEBRAND. J. A. Lindblads Förlag, Uppsala, Gbg 1918.
- Främmande grundlagar i svensk översättning, efter Riksdagens beslut och på dess bekostnad utgivna av C. A. REUTERSKIÖLD och V. A. RINANDER. Band V. Tyska stater. Almqvist & Wiksells Boktryckeri A.-B. (i distribution). Sthlm & Uppsala 1918.

Innehåll:

- Pontus Fahlbeck**, Ett försummat tillfälle. Ett ord för dagen tillika en folkpsykologisk studie.
- Curt Rohtlieb**, Om förutsättningarna för maximipris.
- C. A. Reuterskiöld**, Klassval — Korporationsval.
- Nils Forssell**, Ett bidrag till de konstitutionella idéernas historia i Sverige.
- Litteratur**.

**Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget**

SKÅNE

Malmö

== Samtliga fonder $\frac{1}{2}$, 1918 ==

c:a 40,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

**Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-**

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

**Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas- och Garanti-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

MALMÖ

genom bolaget Skånes agenter.